

Universitäts- und Landesbibliothek Tirol

Eudaimonia Aristotelis in ethicis principium quid velit et valeat

Laas, Ernst

Berolini, 1859

Textblock

[urn:nbn:at:at-ubi:2-11564](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:at:at-ubi:2-11564)

§ 1.

PROOEMIUM.

Nostra aetate, quo diutius, antequam in litteris ipse quicquam proficias, inventa aliorum perlustranda sunt, eo curatius prudentiusque, ne inutilibus studiis tempus teras, quibus utaris magistris circumspiciendum est. Quod cum meae quidem cogitationes in moralem doctrinam magis magisque defixae sint, quid me adduxerit, ut ad Aristotelis principium latius explicandum descenderem, breviter indicabo.

Ab initio enim mihi hoc persuasi, nullum ethicae fundamentum aliud debere subjici quam humanae naturae leges quam adcuratissime cognitae. Nimirum inter solos homines fit, ut omnia facinora ex morali quam vocant norma aestimentur; ex *propria* ergo *hominum* natura, ut manifesto boni malique discrimen oritur, ita philosophica rei disquisitio, si via ac ratione processura est, honestatis regulas hauriet. Huc accedit, quod ethica hanc viam ingressa non laborabit, quomodo inventas leges ut sequatur hominem instituat, in quam difficultatem facile ac saepe eam cadere cernimus. Quamquam non opinor licere ethicae ob istam rationem hominem qualis per se est describere: quippe quae *ex sua natura* velit incitare ad id quod nondum est, sed est oriturum. Itaque adumbrabit talem hominem, qua-

lis debet quidem quisque aut esse aut fieri, — qualis autem plerumque non est.

Heu non hoc
Quae specie contraria si tamen pariter spectanda sunt, liquet, cur eos, qui simpliciter voluptatem sive vi sive stabilitate praecipuam pro vitae fine venderent, mihi prorsus apparuerit relinquendos esse. Nam illi quidem rationali animae parte ad instrumenti locum depressa deteriorem tantum respiciunt, omniaque suavitatis norma metientes suadent magis quam praecipiunt. Docent quomodo vitae, in quam nescio quo pacto connecti sint, rationibus fatisque prudenter perpensis voluptates quam optime possis architectari: quae magis est oeconomica vitae quam moralis dispositio.

Argumentum
Sed item errant, qui recte actiones honestas sua ipsorum caussa desiderantes in omnem voluptatis speciem invehuntur; — quasi vero ipsi, ni naturalis quidam cum honestate esset ^{conatus} contentus — atque is in jucundo quodam sensu cernitur — unquam illam de officio solo sequendo doctrinam invenissent. Deinde qui fit, ut is, cujus mentem talium actionum cogitatio nondum mira percutit necessitate, ad virtutem evehatur? Docetur eruditurque, credo, donec honesta vita se adeo beatum sentiat laeteturque, ut nihil praeponderet. Tunc demum spes est, coepta nunquam secus casura.

In *voluptate* igitur et *laetitia* scite describenda in suumque locum redigenda ethicae munus mihi videbatur versari admodum grave ne dicam principale. Quo in negotio vel plurimum praestitit Aristoteles; quod cum et ex ejus Nicomacheis et ex universali ejus philosophia pro viribus adcurate exposuerimus, quoniam saepe de ejus meritis inmerito detractum est, falsas

repellemus vituperationes, rectas aut sustinebimus aut proferemus. — Ceterum si aliorum sententias rarius citatas invenies, ne quae alicujus sunt momenti eas me non legisse atque examinasse opineris cave.

§ 2.

Aristoteli omnis philosophia secundum tria mentis munera (Met. Γ. 1) in partes divisa erat tres, theoreticam, poeticam, practicam. Practica, quam generatim nominat *περὶ τὰ ἔθνη πραγματείαν* (Rhet. I, 2) aut *πολιτικὴν* (Rhet. I, 2. 4. Nic. I, 1), non tam considerat quemadmodum fieri soleant quam debeant actiones. Itaque ea facile in duas potissimum discedit partes, quarum altera desideratam vitam certis lineis adumbret — quod fit Nicomacheis —, altera viam ostendat qua homo ad eam perveniat, — quod habemus in Politicis Aristotelis, ad quae praeparatur Nic. X. c. 9, quod vide.

Jam vero, quidquid fit (*ποιεῖται*) et agitur (*πράττεται*), *motus* aliquam rationem exprimit, quo nomine etiam *ποιητικὴ* et *πρακτικὴ* philosophia copulatae uni *θεωρητικῇ* saepe opponuntur. In omni autem motu inprimis distinguuntur initium et finis, quibus respondententes A. duas affert *motus causas*, ejus principium et finem, qui principio oppositus est (Met. 996^b 24 de part. an. 664^b 36), causam efficientem et finalem; majoris vero momenti ei est *finalis* causa, quae, „πάσης γενέσεως καὶ κινήσεως τέλος“ (Met. 983^a extr.) saepe *boni*, quod motus assecuturus sit, notione commutatur.

§ 3.

Si autem motuum principalis causa est finis, omnesque actiones motus sunt, cum omnis scientia in sua

ὡς πρῶτος καὶ μετὰ κινήσεως μεταγ. III 2 § 2 Phil.

rum rerum caussis explorandis absolvatur, — de finibus etiam actionum Nicomachea apte disserunt ipso initio, ad finemque ac bonum semper redeunt. Movet enim nos ad agendum τὸ τῶν πρακτῶν τέλος (de mot. an. 6 700^b 24): quod est bonum aut id quod videatur bonum, nam ubi bonum aliquid videtur, cupimus vel volumus, non — ut apud Spinozam legimus — contra (1094, 2; 1097, 18. 19. 21.)

At ii fines eaque bona, quae nisi alius rei causa non petuntur, mutantur tantum bonitatem suam ex ea ratione, qua cum rebus per se petitis atque desideratis cohaerent, cum sint „ἡ ποινικὰ τούτων ἡ φυλακτικὰ πῶς ἡ τῶν ἐναντίων κωλυτικὰ.“ Subsunt ea illis ut deteriora potioribus, atque item actiones, quae sua causa fiunt iis, quae ob aliam rem perpetrantur, superiores sunt.

Quodsi in actionibus boni quaestio praevallet, ethicam ad summum bonum, propter quod cetera expetuntur, indagandum progredi neque hoc mirum est, neque id tale esse in optabilem serie, quale nunquam ob aliud sed semper per se adpetatur (1094, 18; 1096, 14). Est id in finium ordine extremum, „τῶν πρακτῶν ἀκρότατον“, unde, quidquid bonum est, suam bonitatem acceptam habet. At fortasse ultimum aliquid non exstat, ut omnia spectent ad superiora bona; fortasse hominum cupiditas in infinitum abit. Tale quid ab Aristotele ut Graeco homine non potuit excogitari, quod in aliis exemplis, quae ima pagina vide,¹⁾ etiam clarius apparet.

¹⁾ Cum nos de infinita caussarum serie recte disseramus, Met. in libro α (994, 1 cfr. Met. III, 1010. 20), qui si non ab Aristotele scriptus est, certe ex ejus schola prodiit, mire dicitur: ὅτι ἐστὶν ἀρχὴ τις καὶ οὐκ ἀπειρα τὰ αἰτία τῶν ὄντων δῆλον. Atque etiam infinitam argumentorum seriem existere posse negat; sunt extrema

Hic extremus actionum finis ab omnibus uno ore εὐδαιμονίας vocabulo insignitur; cui omnes et multitudo et elegantes homines paria putant τὸ εὖ ζῆν et εὖ πράττειν: quae quid sibi velint ut exponatur proximum est. Si autem miretur quis Aristotelem non ad summum bonum, quod vere sit summum, sed quod omnibus videatur summum, redire: monendum est, hoc dici posse tantum de mero nomine; atque si consentiant homines de eo, quoniam ethicae, ut vidimus, humana natura respicienda sit, recte Aristotelem fecisse. In re autem statuenda mox videbimus eum propter hominum diversa iudicia alio refugientem.

§ 4.

Quantus enim in nomine per se vacuo et inani consensus, — qui apud veteres eo prodiit, ut etiam Stoici austeritate famosi semper loquantur beatitudinem, — tantopere dissentitur in eo re aliqua implendo; cum id e sua quisque vivendi ratione interpretetur, atque adeo idem homo pro conditionis suae vicissitudinibus alio tempore aliter. Itaque sicuti Aristoteles solet facere, ut iudiciis aliorum, quae ad verum proxime adcedere videantur, acute examinatis suam sententiam eliciat, ita in Nicomacheis rectam definitionem praeparat falsarum

argumenta, quae per se sciuntur (Met. I, 4). Deinde si aliquid, nobis infinitum videtur spatium, — et recte, cum a priori sit, — sed Aristoteles: ὅλως οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἄπειρον μέγεθος (1073 a 10, 1074 a 29). Ex eodem infiniti horrore Platoni est τὸ ἄπειρον μὴ ὄν, cum unitas, qua Graecorum consideratio semper delectatur, summum ens sit. Itaque prorsus non mirabere, si ajunt Metaphysica: „οὐδεὶς ἂν ἐγχειρήσειεν οὐδὲν πράττειν μὴ μέλλων ἐπὶ πέρας ἕξειν.“ Πέρας igitur ut in caussis et argumentis ita est in finibus, summum et extremum, ultra quod nil datur, per se expetendum.

opinionum rejectione. Cui jam notae quaedam subsunt ipsi probatae, quas, cum totam recensionem refingere et longum et inutile sit, breviter enumerabimus. De summo bono igitur postulatur primum, ut sit *proprie humanum*: nam propria hominis quaeritur beatitudo; — itaque non ea est mera voluptas; — deinde ut stabile certumque sit neve mutabile; tertio loco, ut propter se ipsum vitam reddat optabilem (cfr. § 3); tum ne in otio collocatum sit, sed *in actione*; porro beatus vetatur miser et calamitosus esse; denique, qua in re A. a Platone prorsus discrepat, summum bonum flagitat, ut homo *in hac vita* assequatur.

Ex his sex notis proximum est, ut gravissimam se orsum ponat. Jam antea ex eo commemoratum erat, s. b. non esse aliquid ex utilium numero, sed per se optabilem (§ 3), ipsum finem, non instrumentum; itaque si id, quod semper finis, nunquam instrumentum est, „ἀπλῶς τέλειον“ est, beatitudo certe est ἀπλῶς τέλειον τι.

Hoc etiam Platoni erat persuasum, cum in Phil. 20. D inter voluptatem et cognitionem ad s. b. laudem aspirantes disceptaturo Socrati, cum formales quasdam ejus notas quaerat, respondeat Protarchos esse id „πάντων τελεώτατον“, extremum viventium finem. Eodem loco pergit tunc Socrates: Τί δέ; ἰκανὸν ἀγαθόν; et Prot. ait: Πῶς γὰρ οὔ; quod respiciens Ar. Nic. 1097^b 18: τὰὐτὸ (sc. s. b. τελεία natura) φαίνεται καὶ ἐκ τῆς αὐταρκείας (nam αὐταρκὲς et ἰκανὸν idem) συμβαίνειν. Sufficiens autem id est, quod unum expetendam reddat vitam neque ullius rei egentem (al. 1097, 15), quod τὸ τέλειον praestat, cum ultra id nil detur bonum.

Sed restat aliquid impediti: Expetimus enim et ege-

mus non ejus quod sit, sed quod videatur bonum (de an. III, 10; de mot. an. 700^b 23): itaque fortasse, ubi nil relinquitur veri boni, ibi multa supersunt speciosa bona, ita ut desiderium omne non expletum sit. Quae difficultas tollitur cogitationibus, quae postea demum possunt et adferri et intelligi, quarum summa versatur in verbis, quae leguntur 1159^b 19: τὸ ἀπλῶς ἀγαθὸν καὶ ἡδὺ ἀπλῶς ἐστίν. Cetera infra enucleabuntur.

Deinde postquam ex s. b. sufficientia dixit sequi ejus absolutam naturam ex eo, quod id putamus omnium maxime expetendum, deducit denique hoc consequarium: τέλειον δὴ τι φαίνεται etc. (1097^b 16)²⁾. Qui locus est admodum tortuosus, ut in quas ineptias interpretes rapuerit, sit vix mirum. Procedunt autem, si quid video, sic cogitationes earum brevitate exilitateque quibusdam augmentis expleta: Si est beatitudo maxime adpetenda, computata non esse debet, sc. ex diversis inter se rebus et tantummodo, quatenus in bonis habentur, computabilibus: — nam si ita efficeretur, levissimum bonum si adderetur (computato autem semper potest aliquid addi) summam semper augeret ac magis redderet expetendam, quae posita erat pro expetendo maxime; quoniam magis expetitur, quod magis est bonum (§ 3 init.). Ut igitur omnis adjectio obstruatur, non computatum esse debebit, sed — si enim non desunt aliqua, sequentia huc trahenda sunt — sed igitur in se absolutum, quod ex computandis rebus nunquam efficies: potius quod aut simplex est aut ex partibus

²⁾ ἔτι δὲ πάντων αἰρετωτάτην μὴ συναριθμουμένην, συναριθμουμένην δὲ δῆλον ὡς αἰρετωτέραν μετὰ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀγαθῶν ὑπεροχὴ γὰρ ἀγαθῶν γίνεται τὸ προστιθέμενον, ἀγαθῶν δὲ τὸ μείζον αἰρετώτερον αἰ. τέλειον δὴ τι φαίνεται καὶ αὐταρκες ἢ εὐδαιμονία.

constans, quae ὁργανικῶς cohaerent. Ita ad rem inveniendam hae sunt paratae definitiones formales: s. b. est *in se absolutum et simplex, sufficiens et maxime adpetendum*.

Ut vero de Brandisii verborum translatione, ut equidem arbitror, neque Aristotelicum sensum adtingente neque in se perspicua, ipse iudices lege haec:³⁾ Die Eudaemonie ist das im höchsten Grade, ohne dass ein Anderes hinzukäme, Anzustrebende und durch jedes ihr Hinzukommende, wenn auch noch so Kleines, Anwachsende. Cur vero nostra interpretatio „refutetur ipsa philosophi argumentatione“,⁴⁾ — iterum, qui illud contendit, secum cogitet. Argumentatio videlicet in eo nititur, quod computatis numeris aliud addi potest: id quod, cum *tempus*, successionis forma, a priori sit atque ita sine fine, pro vero habeo: quod ergo adeo optabilissimum est, ut nil ultra optetur, computatum esse nequit. Quod autem dicit Hampkius etiam computatum aliquid *omnia* bona complectens maxime futurum fuisse optabile: manifestum est bonorum computationem prorsus plenam in infinitum abituram. Atque quod rectum esse putat, μὴ συναριθμουμένην dici beatitudinem, quia cum aliis bonis conjungi *non possit*, quaero ubi terrarum praesentis participio possibilitas significetur. Denique „philosophus haec s. b. attributa“ *non* „ut concessum sumit“ — quod vult idem H. — sed ut vidimus derivat ex *absoluti* notione, quae rursus ex Platone tradita e summi boni natura sponte profluit.

³⁾ ex libro: Aristoteles und seine akademischen Zeitgenossen inscripto t. II pag. 1344.

⁴⁾ Hermannus Hampke, in dissertatione inaugurali anni 1858: de eudaemonia etc. pag. 10, sq.

§ 5.

Est ergo beatitudo humanarum actionum finis hominisque desideriis sufficiens, et si partes in ea inveniantur illud: „μὴ συναριθμουμένην“ a priori quasi monet totum aliquid fore, ad quod eae rationem habeant eam, quam membra ad vivum corpus, quod quidem membris prius est.

Sed haec quamvis utilia desiderant re ac materia expleri: materiam subministrat psychologia (vide § 1.). Quaerit enim A. ex humanae mentis propria natura hominis proprium munus. Nam quemodmodum artificis finem inventuro ejus munus est indagandum, ita *hominis* finis, quatenus homo, est in ejus proprio opere exsequendo reperiendus. Atqui vivere homini cum plantis est commune; itaque ad proximum animae gradum progrediendum est: nam haec de gradibus doctrina in psychologia est Aristotelis ex veteribus peculiaris. Sed sentiendi seseque movendi vis cum animalibus ceteris promiscua. Restat hominis, quatenus ratione praeditus est, vita, *πρακτική τις τοῦ λόγον ἔχοντος* (1098^a 3). Jam quidquid in anima rationis est capax, duplex est, aut enim paret rationis imperio aut ipsum in se eam continet: aut ἐπιπειθὲς λόγῳ est aut ὡς ἔχον, διανοούμενον.

Ac si est hominis munus functio quaedam animi rationi consentanea, ut citharoedi est citharizare, finis ejus, sicuti citharoedi ut quam perfectissime citharizet (εὔ), in illo munere bene, perfecte perficiendo erit positus: i. e. bonus est vir, qui suo ex ratione vivendi munere praeclare et bene (εὔ) fungatur. Εὔ autem omnis res κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν perficitur: ergo humanum bonum (1098a. 16) ψυχῆς ἐνέργεια (§ 4. in sex notis)

κατὰ τὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην ἀρετὴν (cfr. 1098^b 31 — 99^a 29).

Sed durare hanc actionem oportet (1100^b 13); nam ne citharoedum quidem, si semel bisve bene citharizet, bonum putamus et qui suum finem amplexus sit. Itaque beatitudinis definitioni addenda sunt verba: ἐν βίῳ τελείῳ, per totam vitam (1101^b 17; μὴ τὸν τυχόντα χρόνον ἀλλὰ τέλειον βίον).

§ 6.

Sed in hac definitione non omnia plana sunt: mirum est, quod hominis munus in sola ratione versatur, quia ejus propria sit; quasi non sentire et vivere, quamvis non proprium, tamen hominis munus sit. Vocabulum εἶς deinde, cujus versionem dedi, sed significationem propriam ut intellegas vereor, latius est explicandum, explicanda etiam ἡ τελειοτάτη ἀρετή.

Ut igitur cur rationi humana omnia tribuantur no-
scas, memineris quaeso Aristotelem hominis proprium (§ 4) quaesivisse; est igitur hoc potius anquirendum, cur alicujus rei vis in ejus proprio solo sit non in toto. Cujus ratio postea clarius elucescet. Hoc loco satis erit indicasse, quam late proprii notio apud Aristotelem pertineret. Cetera vide § 17. sqq.

Cum Platoni omnis essentia vertatur in universali, illi generalis definitionis pars nihil est nisi materia in qua vera essentia specificae differentiae exprimitur. Universali autem non „τόδε τι“ significatur, id non est singulare aliquid — et extra singularia nil vere est⁵⁾ —

⁵⁾ Met. 1038 b 10. Nam ἔοικεν ἀδύνατον εἶναι οὐσίαν εἶναι ὁτιοῦν τῶν καθόλου λεγομένων, πρώτη μὲν γὰρ οὐσία ἴδιος ἐκάστω, ἢ οὐχ ὑπάρχει ἄλλω.

sed “τοιόνδε τι,” qualitas quaedam vere existentium. Ac si omne genus materia est, quo mersa differentiae forma, ut ita dicam, sola vim totius exprimit, etiam in rerum natura omne eatenus existit, quatenus materiae forma est impressa: conditiones igitur necessariae, ut forma possit comparere, pro materia habentur; ut, cum primum illud forma definitum in lucem prodiit, eae ad rei vim perspicendam nullius sint momenti. Itaque si ex Aristotelis sensu omnis plantarum vita animalium propriam existentiam tempore praecedit tanquam conditio sine qua non, est ea in ipso animali materia, vera autem essentia in proprio est, quod in ea exprimitur. Quare verum munus hominis non in vivendo, non in sentiendo seseque movendo — sed hae sunt conditiones, in quibus rationalis hominis vita efflorescat⁷⁾. Ita proprium Ar. usque anquirat; ut igitur Plato in Politicis omnem et vivam et inaminatam possessionem singulorum civium manui quasi extortam toti reipublicae demandaverat: Aristoteles semper quam grave sit demonstrat ἰδιόν τι esse cuiusque. Qua de caussa vero haec omnia protulerit, infra videbimus.

Eὖ vero vocabulum contrario optime illustratur, cui opponitur in noto illo Politicorum: respublica γυγνομένη μὲν τοῦ ζῆν ἐνεχεν, οὓσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν; ubi ut in Eth. loco supra allato merae actioni, ita merae vitae ejus *perfectio* atque *amplificatio* opponitur. Similiter de an. III, 12. membra sensusque dicuntur ad totam corporis conpactionem ejusque necessariam vitam pertinere; „at“ pergitur „sensus procul res percipientes necessitatis fines excedunt prodeuntque ad τὸ εὖ; ceterorum

⁶⁾ De an. 415, 3; 413, 31, 434b 10.

munus conficitur in mera vita servanda, ii *altiora* sequuntur.“ Itaque legimus Pol. 1280^b 32 esse τὴν τοῦ εὖ ζῆν κοινωνίαν ζωῆς τελείας χάριν καὶ αὐτάρχους, ut τὸ εὖ absoluto et sufficienti fini, qui extremus est, par ponatur. Et quod h. l. εὖ ζῆν dicitur, 1281^a 15 sq. est τὸ ζῆν εὐδαιμόνως καὶ καλῶς, quod quam bene concinat cum prolatis supra (§ 3 fin.) et per se liquet et de vocabulo καλῶς magis magisque liquebit. Τὸ γὰρ εὖ τῷ καλῶς ταῦτό. (Eth. VI, 10 § 12.)

Socratem igitur secutus, quod e Xenophontis Memorabilibus memineris, longe alienam sententiam amplexus a multitudine A. ludens quasi vulgo concedit εὐδαιμόνα εὖ ζῆν καὶ εὖ πράττειν. Nam certe etiam beatus, quem descripsit, vivit agitque; et quod vivit et agit, agit ille bene et perfecte. Itaque εὐδαιμονία etiam est εὐζωία τις καὶ εὐπραξία (Eth. I, 8. VI, 12). Jam vero ea cujusque rei dispositio, propter quam quaecunque agit εὖ fiunt, ἀρετὴ nominatur (ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει Nic. 1106. 23), quae cum ista notione tam arte connexa est, ut τὸ κατ' ἀρετὴν et τὸ εὖ idem valeant (Met. 1021^b 15).

Itaque ut breviter complectamur omnia, εὐδαιμόνων, cum εὖ agat, ad summam hominis perfectionem ascendit, est tunc τέλειος ἄνθρωπος (Met. 1021^b 16), εὖ vivens proprie humanam vitam. Neque enim propter vegetantis quam vocant aut sentientis animae perfectionem εὐδαιμόνων vocatur, sed propter rationalem virtutem; cumque rationalis optima sit hominis pars, cognoscimus εὐδαιμόνα ex actione κατ' ἀρίστην καὶ τελειοτάτην ἀρετὴν. Nam cum omnis ἀρετὴ τελείωσις sit (Met. 1021^b 20), virtus optimae partis est τελειοτάτη. Itaque est s. b., quod flagitatum erat, τὸ τελειότατον, ut perfectissimum

in optima animae parte. In quo non est putandum nimii quicquam esse, sed nihil deesse τοῦ κατὰ φύσιν μεγέθους (Met. 1021^b 23). Quid plura? Ad interiorē humanae naturae finem pervenitur in s. b., non ultra; atque etiam perfectio quae voce εὖ indicatur immanenti naturae est consentanea.

Inde intellegitur, quod grave est, s. b. non ex hominis desideriis pendere sed ex fine, quem natura vitae praefixit: quod tene.

§ 7.

Quodsi beatitudo est in virtutis actione, cum virtus secundum duas rationalis animae partes (§ 5) duplex sit, etiam beatitudo est aut in perfecto rationis imperio et obedientia cupiditatum aut in usu ejus ad rerum contemplationem. Alteram vero priori longe antecedere ex iis, quae praemisi, facile intellegis: nam contemplatio cupiditatum expers minus cum ceteris animalibus promiscui habet, quam libidinum moderatio; et quia magis est propria hominis, quanto homo melior ceteris rebus, in ea est perfectior beatitudo (1177, 17), καρτίστη, συνεχεστάτη, ἡδίστη; in ea fruitur homo vero otio, nobili pace, cum illic semper belletur: bellum autem nisi pacis caussa non laudatur; quamvis igitur homo totam vitam ea non queat inficere, tamen ut quam diutissime illius immortalitatis sit particeps, enitetur (1177^b 33 § 16).

§ 8.

Advertisti primas beatitudinis lineas, quae donec ad plenam in seque distinctam figuram se praebeat elaboratam, desunt non pauca. Adhuc etiam, num formales

L. J. J.

s. b. notae invento contineantur, non cognoscitur. Absoluti quidem notionem repperimus; quid vero habeat vita ex rationis imperio instituta aut sufficiens aut durans aut quo nomine sit omnibus magis expetenda (§ 4 med.) latet. Ac primum quidem ex definitione εὐδαιμονίας de virtute erit disputandum: nam quamvis pro se non sit beatitudo (1176^b 1), quia tantummodo est animi quaedam potentia ad actiones honestas apta, utilis utenti, cessanti inutilis,⁷⁾ tamen actio, in qua vertitur beatitudo, non potest exstare sine ea: quippe quae eandem ad actum habeat vim, quam κτῆσις pecuniae ad χρῆσιν. Non uteris ea, nisi occupaveris.

Praemonendum est, Aristotelem in Ethicis tantum viri in constanti aetate versantis ut beatitudinem, ita virtutem respexisse. Rhetorica affert etiam virtutes corporis et quasi amplificati corporis, possessionis; significat muliebris sexus duarumque ceterarum aetatum virtutem (II, 12—14); sed haec relinquamus.

Duo autem virtutum genera, quorum jam facta est mentio § 7, Aristoteles deduxit ex animae rationalis divisione; sunt igitur virtutes aut morales (ἠθικαί) aut intellectuales (δυναστητικαί) Nic. I, 13. De moralibus primo est disputandum. Moralis virtus κυρία aut ἐπιστήμη prorsus distinguenda est a naturali (Eth. III, 13. 1151, 15).

⁷⁾ Miraris hanc rejectionem, Kantii memor, qui sibi constans librum, qui inscribitur: Grundlegung zur Metaphysik der Sitten his verbis incipit inlustribus: Es ist überall nichts in der Welt, was ohne Einschränkung für gut könnte gehalten werden, als allein ein guter Wille. Sed intellege, quid Aristoteles velit. Non infirmat bonae mentis dignitatem, — sed καὶ βουλήσεις ἄδελφοι, πῶς γὰρ δῆλος ἔσται ἢ οὗτος ἢ τῶν ἄλλων τις; (1178, 34). Ut ergo ad actum prodeat virtus, postulat, — ne homo et sibi et aliis de virtute obscurus maneat et fortasse fallatur.

Naturalis est donum naturae, ἡθικὴ fit *cultu* et *consuetudine*, οὐδεμία autem moralium φύσει ἡμῶν ἐγγίνεται (II, 1), sed quod natura insitum est, diuturna demum opera excolitur.

§ 9.

Ut autem quid tandem in anima sit illa virtus melius intellegatur, Aristoteles (Nic. II, 4) ea, quae ad actiones in ea pertineant, aut facultates quasdam esse docet aut affectus aut habitus (ἔξεις). Quo loco ex concessis quibusdam virtutis vitiique notis sequitur, ut neque facultas neque affectus virtus sit — sed habitus, quippe qui (Met. 1022^b 4) sit διάθεσις, καθ' ἣν εὖ καὶ καλῶς διακρίνεται τὸ διακρίμενον. Sed ejus vim dilucidius perspicies ex his: Humanarum (sc. moralium) virtutum regio sita est in *affectibus* et *actionibus*, ἐν τοῖς περὶ πάθη καὶ πράξεις, virtute enim et vitio quaedam et agendi et affectuum ratio ac modus significatur. Quodsi et afficimur et agimus semper eadem ratione, eadem irascimur, eadem nos gerimus v. c. erga alterius uxorem, *ad habitum quendam pervenimus*, utpote qui sit animae qualitas perpetua, unde, si agis aut afficeris, bene aut male agere diceris. Gerit se in ea homo adversus affectiones per se infinitas modo aut quidem bono aut malo at *finito eodemque*. Gignitur autem talis ἔξις exercitatione non doctrina — id quod contra Socraticam domum obtinetur — agendo non discendo. Postquam enim multas actiones sive alio monstrante viam sive forte fortuna homo perfecit tales, quales aliquis habitu jam imbutus perficere solet, paullatim ipse in habitum, unde difficilis est reditio, incidit. Γίνονται αἱ ἔξεις (Nic. II, 5) ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν. Et ipsae inter se differunt secundum pretia actionum, e quibus enatae sunt.

Sed ni propria virtus a naturali nulla alia re differret nisi exercitatione, futilis ista esset distinctio, quoniam internam rei vim non tangeret; — quod ne credas proximum est, ut scias veram virtutem esse ἐξὶν προαιρετικὴν (II, 6) i. e. virtutem semper agere ex consilio.

Haec est in Aristotelis ethicis et in beatitudine notio tantopere gravis, ut pretium actionis ἐξ προαιρέσεως iudicetur, et in animalibus servisque τὸ μὴ μετέχειν εὐδαιμονίας et τοῦ ζῆν κατὰ προαίρεσιν juxta ponantur (Pol. 1280^a sq.). Προαίρεσις enim est hominis solius prae ceteris animalibus, cum voluntarium⁸) etiam de illis praedicetur. Est autem προαίρεσις singularis voluntarii species (Eth. III, 4), nempe id, quod ex antegressa deliberatione profectum sit. Deliberatur autem, ubi aliquid cupientes, quomodo optime assequamur nobiscum quaerimus. Finis enim agendi jam stat, si illa, qua via ad eum perveniatur, deliberatio incipit: etiam via autem tota jam patefacta esse debet deliberatione, priusquam ad id, quod primo est faciendum, adgredi possit actio. Quare προαιρετὸν est τὸ ἐκ βουλῆς προκριθὲν (1113, 4. 1139, 23): est actionis perpetrandae causa efficiens, ipsa determinata fine aliquo, qui adripitur βουλήσει — homo enim κατὰ βούλησιν κινεῖται (de an. 433, 22) — aut ut alii loci ajunt ὁρέξει (1111^b 26). Finis enim est aliquid boni, ut scimus (§ 2 fin. § 3 init): et quod bonum videtur, cupimus et volumus. Ita προαίρεσις cum in deliberando, quod rationis est munus, nitatur, deliberatio autem sequatur finem cupiditate adreptum, nominatur ὁρεκτικὸς νοῦς vel ὁρεξίς διανοητική (1139^b 5).

⁸) Quod quid sit, quoniam non omnia hic possunt doceri, vide Nic. III, 3.

§ 10.

Iam vero existunt magnae difficultates. Nam si virtuti addictus dicitur, qui consilio et habitu quodam agit, in vitiosum hominem idem cadit: iniusti quidem non sunt ii, qui affectu aliquo ad injurias et scelera moventur, sed qui de industria et ex manenti animae qualitate; exspectamus ergo vitii virtutisque discrimen. Deinde principalis quaestio extiterat, in longo bonorum ordine quid sit extremum; — quod positum erat in ἐνεργείᾳ καὶ χρήσει ἀρετῆς. Hanc cum e consilio et deliberatione manare viderimus, quoniam deliberatur de rebus ad finem jam propositum pertinentibus, virtus rursus finem, bonum igitur, sequitur, ut denuo audiat quaestio, quid sit extremum. Quid? disputationisne orbis eodem rediit? Praeterea in virtute rationem dictum erat bene regnare: sed cum finis deliberationem dirigat in se, is autem cupiditate vel voluntate comprehendatur: — τοῦ ὀρεκτικοῦ, cui obedientia erat imposita, videtur esse imperium. Ὁρεξις vero gignitur una cum ἀφῇ, τῇ ἀφῇ autem in omni animali „ὄρισται τὸ ζῆν“ (de an. III, 13, 4) — quo discessit ergo hominis proprium?

Haec omnia solvit Aristoteles mirabiliter et excellenter: sed audi!

§ 11.

Quod primo loco postulatum erat, ut virtus a vitio discerneret: virtutis reperitur (Eth. II, 6) haec definitio, ut sit ἕξις προαιρετική ἐν μεσότητι οὕσα πρὸς ἡμᾶς. Virtutes igitur sunt μεσότητες ἐν τοῖς πράξεσι καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη (II, 7. 1108. 31). Itaque cum didicerimus virtutem ad affectus et in actionibus ean-

dem semper se praeberere, qualem se praebeat, nunc differentia specifica indicatur. Sed quid velit, non per se est manifestum. Aliis locis bonum hominem — nam sic appellamus brevitatis causa virtute praeditum — disseritur in agendo εὔ se habere, cum κακῶς se gerat malus; praesertim in voluptate sequenda perpetiendoque dolore. Εὖ vero fit, hoc scimus (§ 6), quod fit extremo naturae fini congruenter; unde sequitur, ut bonus ex naturae fine in affectibus pendeat. Quod quamvis adhuc sit inane nomen, tamen grave est.

Cum vero fines agendi, ad quos dirigitur tota deliberatio, sint tres τὸ καλόν, τὸ συμφέρον, τὸ ἡδύ (1004^b 33—VIII, 2), quaerendum est, qua ex parte haec cum naturali fine concinant. Atqui utile finis inferior est, quoniam aut ad τὸ καλόν aut ad τὸ ἡδύ perficiendum instrumento deligitur. Si igitur vere omnibus actionibus extrema proposita sunt et pulchrum et jucundum, — malus in iis sumendis est ἀμαρτητικός, bonus κατορθωτικός: malus deerrat in eo a naturae consilio, bonus id recte consequitur (1004^b 33), ut etiam hic naturam omnia regere appareat. Ad quam cum et τὸ εὔ et τὸ κατορθοῦσθαι spectare viderimus, de medioeritate (μεσότητι) idem suspicari non alienum est. Sed pergamus! Virtus naturae est accommodatus habitus, e quo recte de finibus aut pulchro aut jucundo seligendis iudices. Habet se bonus ὡς δεῖ, et σώφρων omnibus in numeris τὰ δέοντα sequitur, liberalis autem dat et ὅσα δεῖ et οἷς δεῖ et ὅτε δεῖ (1119, 13—15. 17): quod externam aliquam, quae dominatur in humanum arbitrium, voluntatem indicat: atque est ea naturae. Itaque si fortis dicitur ἀνάπληκτος ὡς ἄνθρωπος (1115, 11), ἀκολασίας autem turpitudinem propterea abominatur A., „ὅτι οὐχ ἢ ἄν-

θρωποὶ ἐσμεν ὑπάρχει, ἀλλ' ἢ ζῶα; — quae, si aliqua, cogitationem ad humanae naturae proprietatem ac finem ferunt. Quare τοῦ ἐμμέτρου et συμμέτρου vocabulis (Platonicum usum sequens) non solum ad immanentem aliqujus finem notandum utitur (1104, 17, nam corporis sanitas corporis est naturalis finis), sed etiam ea similiaque virtutibus tribuit: unde cohaerentiae necessitas elucescit. Ita „ὁ μεγαλοπρεπὴς τὸ πρέπον δύναται θεωρεῖσθαι καὶ δαπανῆσαι μέγала ἐμμελῶς“ 1122, 34; κατ' ἀρετὴν autem est τὸ ὀρθῶς (b. 29); sed τοῦ βαναύσου vitiositas „λαμπρύνεται παρὰ τὸ μέλος.“ Inest in his omnibus vocabulis diversis variisque modis etiam pulchri significatio, de qua quod dicendum est in posterum differo. Certe omnem dubitationem sublatam spero, quin virtus qualitas ex naturae fine determinata sit: atque is etiam in μεσότητι, qua propria virtutis vis exprimitur, inveniendus est. Cui signo quidem est, quod τὸ μέσον et τὸ εὖ et τὸ δέον (1109^b 26) tanquam idem declarantia conjunguntur, quod medium et dicitur κατορθοῦσθαι (1106^b 27) et pro fine ponitur, cujus στοχαστικὴ est virtus (1101^b 15).

Sed cum persaepe de ista notione sententiae dictae sint ^{z. h. e.} prorsus aliae multaque in Aristotelem conjecta crimina nitantur in aliis interpretationibus, dilucidius Aristotelem hoc quod posuimus voluisse expediendum est.

Distinguit ille medium κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα (velut si 10 est nimium, 2 parum, est $\frac{10 + 2}{2} = 6$ medium) καὶ μέσο

et πρὸς ἡμᾶς, cujus mensura modusque ex natura, ad quam refertur, ducendus est, ut in nutriendo se comedendisque fructibus carneve huic homini haec certa portio par (ἴσος) et idonea sit, omne, quod plus est,

nimum, quod minus, parum; ergo ipsum illud idoneum *medium*. Ita in omni et perpetua et interrupta incisave rerum serie, quae ad alius rei vicem pertinet, finitum aliquid est medium inter nimum et parum. Affectus actionesque autem, circa quae versatur virtus, illi crescendo languescendoque continuam, hae incisam seriem conficiunt, ut bonus bene et agens et affectus inter nimum et parum, quibus mali decernuntur, medius sit, inter permultos variosque vitiosos unus rectus. Itaque virtus, quae est perfectum quiddam eoque summum, si vim ejus spectas ac notionem, aliquid est medii; deest enim, id quod jam supra adnotavimus (§ 6 fin.), ei nihil naturalis magnitudinis: qua omne majus minusve displicet. Naturalis autem illa magnitudo non ex sola hominis interna natura, sed etiam ex omnibus, quae in eum agentem valent, momentis metienda est. Itaque in liberalis hominis donationibus pretium statuitur etiam ratione, quae inter facultates ejus et donum intercedat. Huc accedat necesse est temporis opportunitas et beneficio affecti hominis dignitas: ac si quod agitur omnibus ex partibus perfectum rectumque est, in praesentia ad finem toti conditioni congruentem perventum est. Virtus igitur, ut, quod primarium est, repetam, habitus quidam constans est animi, unde omnes actiones — perpetrantur autem cum consilio — naturali hominis rerumque fini convenienter profluentes mediae sunt inter complura vitia.

§ 12.

Sed etiam illud „naturalis fini convenienter“ non certae perspicuaeque intellegentiae locum praebet. E quibus notis cogoscitur aut quae animi pars eum designat?

Iam supra vidimus (§ 11) per se adpeti et pulchrum et jucundum. Virtutis actiones, ut καλοῦ ἕνεκα fiant, saepenumero in ethicis postulatur (1115, 13. 17: 1120. 24; 1121^b 4 etc.): quare τὸ καλόν ille finis, quo omnes referantur. Sed naturae finis accuratiusne eo describatur, dubium. Si germanam ejus vim urgemus, suspicio emergit ethicam appropinquare proxime ad eam disciplinam, quae nos vocamus aestheticam: quod non ita perperam foret judicatum. Sed aberramus in inanes consequentias: adtingamus rem.

Quid est quod hujus notionis introductione proficiatur? — Semper de honestis actionibus requiritur, ut et ipsae καλὰι sint et τοῦ καλοῦ ἕνεκα fiant: quo duplex aliquid significatur et honestam actionem nunquam ob aliud quid esse perficiendam, sed propter se ipsam (ὡς τῶν ἕνεκα τῶν πραττομένων) et pulchram eam esse; ut cum fiat propter se, propter suam fiat pulchritudinem. Sed quid sit pulchrum, non pronuntiat, sed confiditnr quemque scire, ut ab hac parte τὸ ὀρθῶς et τὸ δέον et τὸ μέσον et τὸ εὖ pariter obscura maneant; aliquid dicunt, sed non omnia; dicunt natura humanae voluntati honestum *impositum* esse, inter duo vitia *medium*, in se *pulchrum* et *perfectum*: — cetera tacentur. Stet igitur hoc quidem, quod modo invenimus, gravissimum, *honestam actionem propter suam ipsius dignitatem fieri*. Itaque si bonus divitias, fundos, vitam καλοῦ ἕνεκα facile profundit (1169, 28 sq.), in ipsa profusione manifestatur, ad quod collineatum erat consilium, τὸ καλόν. Quare sic se habet res, ut s. b. sit in pulchrarum actionum continuitate sive in actuosa virtute, quippe quae eadem, ut pulchra, per se adpetatur; ac si etiam in ea deliberatur de via ad finem aliquem ducente, finis iste honesta

actio ipsa est. Itaque et ipsa beatitudo deliberando finis praefigitur palam ac saepe (ex. c. 1140^b 7 — VI; 2. 5). Ita dubitatio supra orta (§ 10), an omnis de s. b. disquisitio infecta re ad principium rejecta sit, sic est extincta, ut honestas actiones sua ipsarum caussa fieri doceremur. S. b. positum est in vita quadam actiosa et ex perpetua eademque semper animi qualitate profluenti, quae quidem immanenti humanae naturae fine determinata in externam speciem media sit inter duo vitiorum genera; — sua autem ipsius caussa quaeque fit actio.

Est autem hoc τοῦ πράττειν proprium, ut in se acquiescere possit neque ultra tendat. Duo enim sunt generationum genera (§ 2 init.), quorum alterius finis (nam finem sequitur omnis generatio) est in ipsa actione, alterius in perfecto externo opere. Illud est τὸ πράττειν, hoc τὸ ποιεῖν⁹⁾, illa ἐνέργεια, haec κίνησις (Met. Θ. 6), τῶν μὲν ἔσχατον χρῆσις, (et est beatitudo χρῆσις ἀρετῆς), ἀπ' ἐνίων δὲ γίγνεται τι.

In honesta vita conspicitur etiam illud τὸ εἶς totum; nam δὴ ἐστὶν ἐν οἷς γίγνεται τὸ εἶς πᾶσιν (Pol. IV, 13. 1331^b 26), ἐν μὲν ἐν τῷ τὸν σκοπὸν κεῖσθαι καὶ τὸ τέλος τῶν πράξεων ὁρθῶς, (est enim in ea τὸ τέλος ipsum honestum ac pulchrum, per se laudandum) ἐν δὲ τὰς πρὸς τὸ τέλος φερούσας πράξεις εὐρίσκειν (invenit optime deliberatio (εὐβουλία Nic. VI, 9).

Itaque in educatione prae omnibus id est agendum, ut ἡ βούλησις ἢ ὀρεξις finem agendi semper adripientes ad pulchrum et honestum amplectendum se inclinent, nihil utile extra positum in agendo sequantur; sed in

⁹⁾ Nic. VI, 2. τὸ ποιητὸν πρὸς τι, ἀλλ' οὐ τὸ πρακτὸν. ἡ γὰρ εὐπραξία τέλος.

honestam actionem omnem videant finem. Nam si ibi semper eum invenit ad ejusque normam omnia aestimat seligitque, tunc vere est bonus homo. Finis enim longe est gravissimus in agendo. Πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ μὴ καλὸν οὐχ οὕτω διαφέρουσιν αἱ πράξεις ὥς ἐν τῷ τέλει καὶ τῷ τίνος ἕνεκεν (Pol. IV, 14. 1333^a 9); fieri enim debent propter se ipsas suamque pulchritudinem, ob nihil aliud.

§ 13.

Omnium actionum causa efficiens est προαίρεσις; sed ea pendet ex recta deliberatione (ἐμβουλία Nic. VI, 2. 9), quae muniat ad pulchrum finem rectam viam. Illum autem finem, et habituum σκοπὸν et mediocritatem ὅρον (§ 12. VI, 1), quid inveniat, — nam inventum arripi cupiditate et deinde ad eum moveri hominem vidimus, — quid autem inveniat, ubi oriatur sciscitatur.

Definitio virtutis in Nic. II, 6 est haec: ἔστιν ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ ἐν μεσότητι οὕσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη¹⁰⁾ λόγῳ καὶ ὥς ἂν φρόνιμος ὀρίσειεν: — in qua quod desideravimus habemus. Medius ergo virtutis habitus *ratione* determinatur agitque bonus *prudentiae* praescriptis convenienter. Sed dubitatur, num ipse, ut bonus sis, in te prudentiam habeas: quoniam, dum aliquis *fit* bonus, uti potest aliorum prudentia, ut, quid agendum sit, semper audiat; bonus autem si *factus est*, semper jam agens ex rationis legibus, quid prudentia nihil jam novi praestans prosit non apparet. Praesertim cum prudentia judicet tantum, nusquam moveat.

¹⁰⁾ Cum subscripto enim iota legendum: cum VI, 1. clare dicitur: τὸ μέσον ἐστὶν ὥς ὁ λόγος ὁ ὀρθὸς λέγει, et τίς ἐστὶν ὅρος τῶν μεσότητων, ἃς φάμεν οὕσας κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. Cfr. Eud. II, 3

(cfr. VI, 22 init. VI, 2). Nae magnae et ut desperes intricatae difficultates! Sed augentur. Nam omnia denique iterum videntur in circulum redire, cum hoc ex omnibus colligat Aristoteles consecrarium: ὅτι οὐχ οἶόν τε ἀγαθὸν εἶναι κυρίως (§ 8. fin.) ἄνευ προνοήσεως οὐδὲ φρόνιμον ἄνευ τῆς ἡθικῆς ἀρετῆς (VI, 13), cui loco conferas 1178, 16. Taliane unquam audivisti?

At nescio an idem fiat in corpore, ut alia sine aliis
esse non queant; nam membra ὁργανικῶς conjuncta sunt.
Similiter fortasse impedita hoc loco expedientur. Sed
videamus!

11) A primo hoc est statuendum, prudentiam et actionum finem et viam ad eum praescribere: quod qua ratione cum virtute cohaereat ut intellegas, quemadmodum altera juxta alteram enascatur describere non alienum.

11) Breviter quomodo difficultas non diluenda sit ostendo. Nam cum consilium dicatur (Nic. VI, 2) et ex cupiditate et ἐξ λόγου τοῦ ἕνεκά τινος pendere, ut neque sine intellectu neque sine morali habitu gignatur; praeterea propter multos et similes locos libri VI (e. c. ἡ ἀρετὴ σκοπὸν ποιεῖ ὁρθόν, ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τοῦτον c. 12) in suspicionem eam facile incideris, ut omnem prudentiam in eo verti cogites, quod fine jam invento vias eo ducentes scite explorat: cui arridet inprimis hoc: ἡ προαίρεσις ὁρθὴ οὐκ ἄνευ φρονήσεως οὐδ' ἄνευ ἀρετῆς. ἡ μὲν γὰρ τὸ τέλος, ἡ δὲ τὰ πρὸς τὸ τέλος ποιεῖ πράττειν, (c. 13). Sed destruitur ista ratio penitus his: Εὐβουλία enim (§ 13 init.) dicitur recte deliberare πρὸς τὸ τέλος τὸ ἀπλῶς i. e. secundum § 12 τὸ καλόν, — eademque πρὸς τὸ τέλος, οὗ ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψις ἐστίν (VI, 9). Ergo judicat prudentia de finibus! et de recto et simplici. Deinde (c. 5) ipse prudens spectat πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον, est ille — nam ὁ ἀπλῶς εὐβουλος c. 1. oppido idem est atque ὁ φρόνιμος — ὁ τοῦ ἀρίστου στοχαστικός. Σωφροσύνη autem suo nomine propterea appellatur, quia τὴν φρόνησιν conservat: cui signo datur, quod purae in ea sunt αἱ ἄρχαὶ τῶν πρακτῶν i. e. actionum fines, cum τὸ οὗ ἕνεκα τὰ πρακτὰ τῷ διεφθαρμένῳ nunquam appareat. Si igitur (c. 10) φρονήσεως putatur, praescribere quid debeat fieri, quid non: pertinet hoc non modo ad instrumenta, sed inprimis ad finem. + *εἰς τὸ καλὸν καὶ τὸ εὖ ζῆν*

inprimis ad finem. + *[illegible]*

Vidimus (§ 8 fin. sq.) moralem virtutem enasci ex exercitatione, eaque a naturali differre; nam „nulla moralium natura nobis inseritur.“ Nihilominus nihil honesti contra naturam: sed homo „οἷον ἔφυ τοιοῦτον ἔξει“ (1114^b 5 sq. Pol. 1332^a 40); quae igitur naturales sint conditiones, unde bonus emergat, ei, quam investigaturi sumus, prudentiae virtutisque rationi intellegendae utiliter sane exponetur.

In omni autem morali virtute quoniam τὸ ὀρεκτικὸν et τὸ λογιστικὸν distinguenda sunt, utriusque est naturale quiddam. Nam „πᾶσι δοκεῖ ἕκαστα τῶν ἡθῶν (quae sunt orecticae partis) ὑπάρχειν φύσει πως ἐκ γενετῆς“ (VI, 13); et „φύσει ἔχει (sc. ὁ ἄνθρωπος) γνώμην καὶ σύνεσιν καὶ νοῦν,“ quae omnia deliberativae sunt animae partis, quibus accedit si non naturalis at certe ante virtutis habitum existens δεινότης.

Quid vero sit in ὀρεκτικῷ naturale, quod „διὰ τινος θείας αἰτίας τοῖς ὡς ἀληθῶς εὐτυχέσιν ὑπάρχει,“ optime ex juvenilis aetatis descriptione, quam Rhet. II, 12 legimus, cognoscis. Juvenes enim sine cautione suique respectu omnia fere faciunt „τοῦ καλοῦ ἕνεκα,“ „τῷ ἡθει ζῶσι μᾶλλον ἢ τῷ λογισμῷ;“ inde εὐήθεις, εὐπιστοι, φιλόφιλοι“ sunt. Principium igitur agendi eorum est τὸ καλόν¹²⁾; et idem invenimus virtutis.¹³⁾ Non utilitate feruntur, sed pulchritudine actionum, non exspectant fere ex facinoribus quicquam, quod sibi prosit. Quod

¹²⁾ Quod a natura etiam desideratur Nic. X, 9: δεῖ τὸ ἥθος προῦπάρχειν πως οἰκτεῖον τῆς ἀρετῆς στέργον τὸ καλὸν καὶ δυσχεραῖνον τὸ αἰσχρόν; — etiam pudor requiritur.

¹³⁾ 1122^b 7: δαπανήσῃ, ὁ μεγαλοπρεπὴς τοῦ καλοῦ ἕνεκα· κοινὸν γὰρ τοῦτο ταῖς ἀρεταῖς.

autem suo commodo deflectunt animum hoc: eorum proprio delectamur. Nihilominus errant aliqua ex parte; nam cum quibusdam hominibus jure prorsus diffidendum sit, illi omnibus confidunt, neque omnium amicitia quaerenda est, sed ea dignorum. Quid igitur iis deest? Cur ultra modum pulchro suo appetitu abripiuntur? Quia pro vitae imperitia de opportunitate atque convenientia prorsus caeci sunt; haec vero est pulchri juxta utilitatis aspernationem altera et item gravis nota. Tenent ergo isti juvenes magni aliquid, quod quidem ita necessarium est, ut ni ante existat, alterum illud, quod deest, nunquam appareat: atque cum doctrinae adcessionem factum erit, ut, in omnia quae ad pulchrum valent momenta simul convertant oculos — et id semper faciant — boni erunt.

Quid vero? doctrina nonne τοῦ λογιστικοῦ virtus excolitur, et illud: semper faciant! nonne in habitus vi est positum? Sed commoremur paulisper in ὀρεκτικῷ. Ex Aristoteleis virtutibus una est in pecunia utenda liberalitas, in cujus egregia adumbratione (IV, 1) etiam in eum, qui de suo cum aliis libenter quidem at non recte communicat (§ 11 sub fin.), laudem transfert aliquam, quod „τὰ τοῦ ἐλευθερίου ἔχει.“ Nam dat quidem neque sumit; eoque non est „φῶλος τὸ ἦθος“ neque „μοχθηρὸς“ neque „ἀγεννής“, sed „ἡλίθιος“; neque enim dat „ὥς δεῖ οὐδ' ἐῖ“ (§ 12 sf.). Quod igitur eum deficit, ponitur in quadam intellectus imbecillitate. Itaque „facile sanatur et in medium redigitur.“ Optimum habes exemplum φασικῆς quam A. vocat ἀρετῆς; in quam nihil praeclari cadit nisi quod de juvenibus dicitur Rhet. B, 12: „μᾶλλον αἰροῦνται πράττειν τὰ καλὰ τῶν συμφερόντων“; pulchri non sua caussa agunt: sed quid pulchrum sit non-

dum clare sciunt. De talibus ad veram honestatem non sine caussa sperabis.

Aliud plenae virtutis semen est in intellectus deliberativa parte. Hic est praecipue adferendus νοῦς, qui etiam in agendo est eorum, quae sine ulla rationatione approbantur. Ille autem primo in singulis actionibus videt rectum finem, ut probe distinguat, quid quoque tempore rectum sit, quid non; quod cum sine ulla institutione confestim aestumare possit, homini inditus natura putandus est. Sed ex repetita recta judicatione efflorescit ille universalis vitae finis, quem post longum intervallum idem νοῦς amplectitur. Itaque „οἱ ἔμπειροι καὶ πρεσβύτεροι ἢ φρόνιμοι ὁρῶσι τὰς ἀρχὰς διὰ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμματα“, ut eorum iudicia quamvis non demonstrata adtendenda sint.¹⁴⁾ Cum igitur in honesto illo appetitu, ut quis omni suo emolumento posthabito summa ope nitatur ad pulchri effectiorem, multum insit vitiosi¹⁵⁾ atque etiam perniciosi, intellectu vitae πρὸς τὸ καλὸν actae adjuncto vera constantis aetatis virtus neque exigua mente ad calculos omnia vocans neque in rerum hominumque aestumatione caeca existit.¹⁶⁾

Verum praeterquam quod cupiditas ad pulchrum semper dirigitur, quod intellectus quid pulchrum sit et in

¹⁴⁾ Ex eodem fonte emanant et σύνεσις et γνώμη, quarum haec est ea animi facultas, ut alius hominis moraliter disserentis sensum intellegam, illa facinora aut aliorum aut sua rectene sint confecta necne judicare potest.

¹⁵⁾ ἄνευ νοῦ βλαβεραὶ (αἱ φυσικαὶ ἀρεταί), quemadmodum validum corpus sine oculis motum.

¹⁶⁾ Hoc loco cognoveris, cur (de an. III, 10; de anim. motu 6. 700^b 17) in cupiditatem non magis quam in „νοῦν πρακτικόν“ ab Ar. humanorum motuum principium demandetur. Nam omnes motus ex boni notitia pendent: bonum autem cum cupiditate arripitur, cognoscendum est, ut modo vidimus, intellectui.

fine vitae et singulis temporibus dijudicat: relinquitur ea necessaria facultas, qua instrumenta, quibus ad finem assequendum utamur, investigemus. Quae ab Aristotele δεινότης vocatur. Quodcum haec cum νοῦ coalescit, tum illa demum cooritur φρόνησις, quae σοφία in theoreticis similiter (Nic. VI., 12. 1143) conjunctionem prae se fert et intellectus finem subito actu arripientis et δεινότητος ratiocinatione ex quoque fine viam deducentis usque ad hoc momentum.

Atque tunc habebis solidam ac propriam virtutem; si quidem interea tibi accessit in ὁρεκτικῷ ἡ ἐξίς omnibus prudentiae judiciis „ὁμοία οὖσα“ atque parens. Sic recte dicitur: „ἡ κυρία ἀρετὴ οὐ γίνεται ἄνευ φρονήσεως“. Nam pro se ista ad honestum impulsio et caeca et noxia; si vero finis intellectus semper luce inlustratur, etiam cupiditas oculata sine errore incedit. Verum ne prudentia quidem virtute potest carere. Rectus enim finis nisi bono non apparet: „διαστρέφει γὰρ ἡ μοχθηρία καὶ διαψεύδεσθαι ποιεῖ περὶ τὰς πρακτικὰς ἀρχάς.“† Moχθηρία autem ex hominis utilitate semper rationem subducenti omnes quasi radices subsecantur in eo, cujus cupiditas quamvis inscite pulchro est addicta. Si igitur prudentia extruitur in intellectus (νοῦ) fundamento, illud autem non jacitur in depravato homine: primum est, ut τὸ ὁρεκτικὸν purum et integrum fiat, priusquam de virtute et prudentia speres. Prudentia vero semel exorta, cum antea homo naturam secutus in aliis ad honestum se inclinavisset, in aliis ad jucunditatem et utilitatem („οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς εὐφυσέστατος πρὸς ἀπάσας ἀρετάς“), tunc cum cupiditas ad perpetuam prudentiae obedientiam exulta est „ἅμα τῇ φρονήσει μιᾷ οὔσῃ πᾶσαι ὑπάρξουσιν ἀρεταί“ (VI, 13). Homo ergo, ut complectar

breviter quae disserui, et naturali indole et consuetudine (1151, 16) primum eo provehitur, ut suam utilitatem eorum quae magna et honesta videantur gratia profundat; nam τὸ μὴ ἐπιβλήπειν ἐφ' ἑαυτὸν omnis ad virtutem viae exordium est; — tunc nascitur et νοῦς ille totam finium complexionem recte semper perspicuens et δεινότης ad quemlibet finem recta instrumenta apparans; utriusque autem coitu procreatur φρόνησις suppeditaus ad rectum finem apta instrumenta opportuno tempore; cui ut sine ulla haesitatione cupiditas pareat, tunc gignitur illa prudentiae rectaeque cupiditatis societas, quae verae virtutis nomine floret; quam ut pariat est reipublicae munus ¹⁷). Necesse est enim „προδιδεργάσθαι τοῖς ἔθεσι τὴν τοῦ ἀκροατοῦ ψυχὴν κρὸς τὸ καλῶς χαίρειν καὶ μισεῖν,“ priusquam aut ratio aut institutio quicquam proficiat. Ad bonos autem mores cum educatus est peritia rerum atque usu crescente in ipsius animo adolescet cum illud de honesto iudicium tum de rebus id efficientibus recta selectio; tunc virtus plena est ac si agit plena beatitudo. „Τὸ ἔργον“ autem „ἀποτελεῖται κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν“ (1144, 3), „ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν, ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τοῦτον“; sed non modo instrumenta suppeditat, sed etiam de fine iudicii correctione totam vitam ad pulchri speci-

¹⁷) Sed is solum, qui pulchri amore jam imbutus sit, („ἐπεικὴς καὶ πρὸς τὸ καλὸν ζῶν“) paret reipublicae legibus; cum plerique (τὸ γὰρ σωφρόνως ζῆν καὶ καρτερικῶς οὐχ ἡδὺ τοῖς πολλοῖς) malis moveantur cupiditatibus. Tales enim non pudore (vide pag. 25, adn. 12. fin.) regantur, metu poenisque et acerbis et suae libidini maxime contrariis ex firmo reipublicae ordine finitis eo sunt cogendi, ut paullatim libentem legi atque obedientem praebeant animum.

men disponit dirigitque, semper ita considerans: cum illud pulchrum sit, hoc esse agendum. (1151, 16)

§. 14.

Sed nondum omnia sunt plana. Reliquum est, ut de voluptate quo vinculo cum beatitudine connexa sit et de externis bonis fortunaque quem locum teneant, quae opus sunt disseramus.

Vidimus (§. 3.) omnes actiones motus esse; motus excitantur in animalibus ὁρεῖται, quae elicitur boni mali-que specie i. e. (de an.: III, 9; 10. 6, 7) jucunditatis aut molestiae sensu. Voluptas et dolor omnibus affectibus actionibusque comitantur; neque utile honestumque sequeremur, nisi jucunda viderentur.† Quidquid enim cadit sub delectum, deligitur ex subita jucunditatis impulsione; et quodcumque videtur jucundum, hoc movemur et nos et cetera animalia.

Sed vide ut omnis actio voluptate etiam ad perfectionem provehatur (Nic. X. 5). Nam primum patet eos, qui libenter atque alacriter suum opus perficiant, etiam accuratius meliusque perficere (1174. 31). Signo enim est voluptas inter agendum ex animo profluens, quod totus homo in munere suo versatur, non in hoc efficiendo cogitationes atque libido illuc trahuntur (1120, 26; 1122, 69), quod nihil magis amat quam hoc munus. Impeditur enim atque debilitatur agendi industria, opusque ipsum male efficitur et propter ejus proprios dolores et ob dulcedines aliunde exspectatas (ἡ ἡδίων ἐνέργεια τὴν ἐτέραν ἐκκρούει 1157^b 6). Ita animus in cogitatione defixus suo loco turbatur voluptate cupiditateque — nam hae semper inter se cohaerent — e. c. canendi tibia (1174^b 1; 1153, 20; 1175^b 16). Itaque voluptas comi-

tans actionisque propria agendo et stabilitatem et perfectionem afferet.

Si autem tanta est voluptatis vis, quando actionem quandam homini tradideris constanter atque bene perficiendam, summa ope ut ejus laetitia perfundatur enitendum erit, et huc omnis et merces et poena referenda. Itaque hominem ad honestatem exculturus id aget, ut ille ad *rectam* laetitiam perveniat.

Nam ut κατ' ἐκάστην ἐνέργειαν οἰκεία ἡδονή ἐστίν (1157^b, 27), ita differunt voluptates pretio secundum actionum quibus comitantur aestumationem. Ita videndi voluptas tanta est purior quam contrectandi, quanto purius videre quam contrectare. Atque animalium voluptates inferiores hominibus; inter quos ipsos alii aliis rectoribus utuntur: optimae ergo erunt optimi hominis: i. e. honesti, ex virtutis habitu semper pulchritudini propicientis.

Sed ipse ille habitus ne nascitur quidem prius quam mediocritatis pulchritudinisque laetitia prosiluit; tunc demum, quin homo semper recte facturus sit, nihil est dubitandum; atque ut semper idem agatur, in habitu primum est. Itaque in omnium virtutum descriptione additur, ut quae debeant cum nulla obstinatione animi sed libentissime fiant; neque quisquam vocatur bonus, nisi pulchris actionibus gaudens. Is enim, quod est vere probi, ne potest quidem aut velle aut cupere male facere.

Jam vero voluptas initio maxime honestati adversatur, ut quaecunque de iis, quae agendi principia confunderent polluerentque, dicta sunt, omnia cadant in voluptatem. Nam plerique omnem, dummodo aut vi aut diuturnitate excellat, sumunt de pulchro plane

aberrantes. Nam „διὰ ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν, διὰ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα.“

Quod si ita est, subjiatur voluptas necesse. Cujus rei duae cogitari possunt rationes, ut ea aut exstinguatur penitus aut exercitatione ad rectum attrahatur. Sed prior difficilis ad faciendum; nam „ἐκ νηπίου πᾶσιν ἡμῶν συντέθραπται, διὸ χαλεπὸν ἀποτρίψασθαι τοῦτο τὸ πάθος ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ.“ Itaque opera danda, ut corporea honestati renitens pulchro incipiat parere et gignatur potius ille honestarum rerum amor atque laetitia, qua ne quicquam recte agendi continuitatem impediat atque sollicitet optime caveatur. Quid enim adversaturum putas, cum voluptas, quae antea sola sit obnixa, nunc cum ratione consentiat? Ac si gaudes rationis praeceptis, totus ea amplexaris atque sequeris, nihil jam remanet alieni, quo de honesto deflectaris; sed πάντα ὁμοφωνεῖ τῷ λόγῳ (I, 13). Tunc fruitur animus interna illa quam Herbartius appellavit libertate.

Neque vero voluptas corporea, cum per se illa quidem ut omnes affectus infinita pulchri legibus stringatur, neque haec honestatis laetitia tangitur Platonis criminibus in voluptatem universam conjectis: — cum neque infinitae sint neque pulchra impediētes. Atque illa laetitia ne γένεσις quidem est, cum sit τέλος.

Quid? actionum *finis* illa laetitia? Minime, sed audi! Fiunt honesta facta semper sua caussa; in ipsa honestate est eorum finis, non tendunt ad jucundum, quippe quod appareat potius ὡς ἐπιγιγνόμενον (ex ipsis factis exsiliens et eis comitans) τέλος οἷον τοῖς ἀκμείοις ἡ ὥρα (1174^b 31); auget actum (1177^b 21), τελειοῖ enim, at non ὡς ἕξις ἐνυπάρχουσα¹⁸⁾, actioni immanens habitus,

¹⁸⁾ De notione si plura cupis scire vide Met. Δ, 1. 2.

quae est virtus; at non est actus τέλος, propter quod agatur; immo cum, quid esset honestum, firmiter jam est constitutum atque agnitus pro fine solo, tunc si eo laetaris, adversus omnes id destruentes res habes tutissimum. Tunc enim virtus non jam interrupta, sed perpetuo tractu prodibit. Nam ἔσται ἡ ἐνέργεια συνεχεστέρα, ἡδεῖα οὕσα καθ' αὐτήν (1169^b 32 sq.). Itaque habitum σημείον δεῖ ποιεῖσθαι voluptatem (Nic. II, 2)¹⁹). Nam ante voluptatis procreationem nullam existere veram virtutem docet etiam ὁ ἐγκρατής, qui inferiorum cupiditatum rationisque dissidio nondum composito illis ad corporearum voluptatum vilitatem trahatur, hac contra quid ex honestatis legibus faciendum sit moneatur (1147, 24 sq.); ille igitur quamvis humiles cupiditates reprimat, tamen non est bonus, quia non toto animo — nam si toto, voluptas et cupiditas non alio impellerent — εὐπραξίαν amplectitur, sed saepe etiam inhumanis et turpibus vincitur blanditiis.

Ἐπιγινόμενον τέλος dictum erat esse voluptatem; quibus noli adduci, ut voluptas aliquid sit extra actionem, quod jam perfectae accedat. Contra Aristoteles eam non esse „ἐπίσακτόν τι“, sed adeo actioni innatam neque ab ea separari posse, ut dubium sit, num actio et ejus propria voluptas non eadem sit res (1175, 29^b 30). Φιλόκαλοι, φιλάρετοι, qui sine impedimento honesta efficiunt virtute sua utentes, non exspectant sibi datum iri tanquam mercedem voluptatem, sed in se habent (1169^b 32). Nam non prius omnino contingit virtus

¹⁹) Ad quae verba rhetoricorum (I, 2) inter σημείον et τεκμήριον distinctionem transferas cave: cum quantopere ad habitum necessaria sit voluptas, ut non possis ab ea sejungere, et vidimus et clarius statim apparebit.

cuiquam, quam tota mente pulchrum appetat; cui signo est excitata illo voluptas. Nam si quid molesti honeste agentem comitaretur, indicio esset, pulchram actionem extrinsecus magis ei impositam, quam ex ipsius animo progenitam esse (Met. Δ. 5. 1015^a 26).

„At voluptatis quavis admistione pura officii lex corrumpitur.“ Kantium audio. Sed scio honeste apud Ar. nunquam agi voluptatis causa, fierent potius multa, etiamsi nihil inde prodiret jucundi. Atque etiam nonnullae virtutes molestiae corporeae sunt participes, — ut de fortitudine vide 1117, 33. Quam quidem eam esse te opinari veto, ut quis quae debeat facere horreat; sed ipsa illa doloris plena cum pulchra sint a foti cum voluptate fiunt. Atque adeo libenter, ut cum pulchritudinis lege poscuntur quae carissima sint facile projiciat. Quanti autem voluptas pro se aestumetur, inde elucet, quod Ar. negat quenquam vitam cupere quamvis laetam, si semper in pueri statu ei manendum foret (1174, 1), quod (§ 4) respuit voluptatem pro s. b. venditantes. Inferiores autem corporis voluptates et temperantia et fortitudine coercentur, ut non omnem expetendam esse rursus liqueat.

Quid ergo? Est bonus ille suarum rerum cupidus? — Quid? ageretne pulchri causa? Itaque si ii, qui quidquid sit honorificum, jucundum, lucrosum sibi habere cupiunt, recte dicuntur omnia suis commodis metiri — in bonum haec non cadunt²⁰).

²⁰) Bonus enim ut exemplum afferam amicitias inquit non utilitatis, non dulcedinis causa: sed pulchri, amat autem amicum ob eum ipsum. Profecto hoc longe abest ab ratione sui habenda. Sed tamen voluptate fruitur, quia ipsum amare non proficiscitur ex toto homine, nisi libenter amatur.

Nihilominus aliquo pacto sibi consulit; nam cum intellectus optima sit pars, eique bonus prae omnibus provideat, eo nomine sua causa facere potest putari. Sed hac ratione etiam Kantii principium utilitatem spectat; et ex tali utilitate nihil invenies quod excedat, nisi forte hominem, quanquam est singulare aliquid, a se ipso liberabis. Neque debebat Kantius hoc rejicere; ita, cum quidquid natura ad officium se inclinet severe repellat, in eas lapsus est ineptias, ut quae in honestis ponit, nunquam possis recte facere i. e. verecundia officii sola adductus, ni antea cupiditate stimulatus sis inhonesta neque recta. Nam tunc demum, cum animus officio obsistit, ex sensu nihil sincero rationis imperio adpersum est.

— In naturalium igitur conditionum fundamento usu et exercitatione honesta exstruitur vita, in qua semper continua serie, quam integram servat honestatis laetitia, pulchrae actiones cum consilio ipsius pulchri causa fiunt; et haec est εὐπραγία, haec beatitudo. Inprimis autem in educatione id observandum est, ut homo honestatis fiat amantissimus ac quae foris ponuntur in bonis pro nihilo habens. Hoc autem posse fieri sperandum est. Cum enim virtus sit habitus ex naturae fine, hominem ita comparatum esse consentaneum est, ut si primis labris quid pulchrum esset gustaverit, paullatim eo magnopere gaudeat. — Addidi extrema ex Aristotelis intima cogitatione, quam eam esse infra docebo.

§ 15.

Sic Aristoteles voluptatem in s. b. assumpsit (Pol. V, 3; 1338^a6) et eam quidem non sejunctam a perfecta vita sed necessitudine artissima cum ea cohaerentem, ut,

cum etiam virtutum multitudo et varietas uno prudentiae vinculo comprehensa sit (τελεία anim ἀρετὴ μία Pol. 1276^b 34), adhuc nil computati invenerimus. Sed omnia bene exstructa corruiere minantur adcessionem externorum bonorum (ἐξωτερίας 1098^b 20, εὐημερίας 1099^b 7). Nam quomodo haec s. b. unitatem non distractura sint, non intellegitur. Sed Aristotelem equidem non despero.

Προσδεῖται eorum humana vita! (1100^b 7) Nam cum virtus agere debeat, ei opus est instrumentis in hisque ponuntur externa bona (1099,32), sunt enim ea quasi subjecta virtuti materia, in qua pulchrum ea exprimat. Itaque ea nunquam ob se ipsa adpetuntur: immo bonus προήσεται καὶ χρήματα καὶ τιμὰς καὶ ὅλως τὰ περιμαχητὰ ἀγαθὰ, περιποιούμενος ἑαυτῷ τὸ καλόν (1169,19 sq.); atque pro patria et amicis etiam vitam abjiciet. Amicis, qui item sunt in externorum numero, non indiget Aristoteles εὐδαίμων, ut quid inde percipiat; sed ut habeat, ubi honestas sua vigeat ac splendeat; parat eos, ut eos amet adjuvetque. Praeterea externa usui sunt, ut, quia soli difficile sit vivere neque quisquam pro se constanter agere possit, possit cum aliis et ad alios (1170,5). Semper igitur ejusmodi bona actionibus aut materia subjecta aut instrumenta sunt. Non magni ultra aestumantur.

Et ipsa honeste conquirenda sunt; nam etiamsi actionum pulchritudo crescat, si sublimem atque inlustrem in vita teneas locum, cum omnibus quamvis turpibus artibus eo tendis, adhibita malitia et vis nullis postea pulchris actionibus abluetur (Pol. IV, 3).

Sed sunt etiam decori externa bona, nam tenebrae obducuntur honesti hominis splendori, si in Priami calamitatem ruat (Nic. I, 11; VII, 14); et virtus ideo supra, cum s. b. quaereretur, rejecta erat, quia misera

posset esse. At hoc fortunae committitur; honesti est et cupiditatem etiam istorum rationis frenis coercere et si res secus ^{hinc} cadant, ἐμμελῶς et γενναίως (εὐκόλως, εὐσχημονως, γεννάδας ὦν καὶ μεγαλόφυχος 1100^b 31 sq.) pro suae virtutis dignitate omnia perpeti. Nunquam autem summo bono externa ita adnumerantur, ut virtuti voluptatique habeantur paria. Itaque ut a corporis membris sejungenda sunt ad nutriendum necessaria, ita omnis possessio non est beatitudinis pars, sed conditio sine qua ea non conservetur. (Pol. VII, 8). Κύριαί εἰσιν αἱ κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαι τῆς εὐδαιμονίας, αἱ δ' ἐναντίαι τοῦ ἐναντίου. (Nic. 1100^b 7, 1179,3 Pol. 1323^b 7), in his stabilitas atque mansio (1100^b 14), cum in illis sit ^{hinc} vicissitudo, quae non est penes hominem.

At si externa bona admittuntur quapiam ratione, beatitudo in infinitam computationem dirimitur. Sed confer Pol. 1323^b 8: τὰ ἐκτὸς ἔχει πέρας, ὥσπερ ὄργανόν τι, nam omnia „συνεργὰ καὶ χρήσιμα πέφυκεν ὄργανικῶς“, ut si rectum modum excedunt, vel nocitura fiant. Atque etiam civitas non indiget nisi „συμμετρίας χορηγίας“ (Pol. VII, 4), sibi suoque fini congruentis (de vocabulo συμμ. vide §. 11 med.). Nimirum „ἀπὸ μετρίων δύναιτ' ἂν τις πράττειν κατ' ἀρετὴν, ἱκανὸν δὲ τοσόνδ' ὑπάρχειν“. (Nic. X, 9 ac similia saepe). Sed quantumvis externis instrumentorum tantum et dignitatem et spatium tribuerit, tamen — hoc fatendum est — honestum hominem concedit magnis calamitatibus ex beatitudine sua exturbari, cum multa eis pulchra facinora reprimantur et eorum splendor dedecoretur. — Itaque *fortunae traditur*, ut et in homine conditiones, φυσικὴν ἀρετὴν, gignat et foris praebeat materiam et instrumenta, in quibus actionem pulchritudo eniteat; quae quidem

sola est beatitudo at aliquatenus ab externis rebus pendens (Nic. I, 11. VII, 14. Pol. VII, 1, 13). Verum τὸ ταῖς τύχαις ἐπακολουθεῖν οὐδαμῶς ὀρθόν (1100^b 7); quo indicatur voluntatem hominis in agendo nulla externa re impelli debere, sed *sola pulchritudine et honestate actionum*. Primo denique virtus est et nanciscenda et colenda; ut enim sutoris est e datis coriis calceos facere quam *potest* optimos, ita nostrum ex omni fortuna vitam extruere quam beatissimam i. e. honestissimam et in se jucundissimam, in qua regnat et omnem agendi rationem monstrat φρόνησις. —

Plane igitur Aristoteli non contigit, ut externa in s. b. unitatem adprehenderet, infinitae enim vicissitudini atque propterea fortunae projecta sunt omnia ea, quae homini decori esse dicuntur. Sed cum semel summum bonum quaereretur, quoniam sanitas, felicitas etc. etiam bona sunt, quod non potest negari, ea etiam erant respicienda. Nam Schleiermacherus erravit manifesto, aut arbitrii libidinisque est reus, cum eorum, quae ex officio enata essent, facinorum summam summum bonum esse statueret; quoniam si, quaecunque penes te sunt, honeste feceris, aliquid est a fortuna semper expectandum, ut felicitas summa sit. Neque hoc mirum cum hominis ex omnibus partibus finitam atque limitatam potentiam externis necesse sit objectam esse calamitatibus maximis. Quare verius quidem Aristoteles s. b. integritatem concedit pollui posse adversis rebus, — etiamsi hac confessione ethica aliquid non finitum neque suis regulis adstrictum fortunae atque casui dedat. Quod inde proficiscitur, quod haec disciplina apud eum omnesque veteres in s. b. notione exstructa est. Nam qui potest fieri, ut id alicui arti

subjiciatur, quod per se infinitum ratione attingi nequeat? et haec est res in externis bonis. At s. b. dimittendum est, cum ethica quid honestum sit velit describere, — non bona enumerare.

§ 16.

Pura quidem rerum contemplatio, in qua superior quaedam est beatitudo, nullis instrumentis atque ita nullis bonis indiget. Quanquam enim opus sunt etiam sapienti externa ad vitam conservandam (1178^b 6), tamen ad suam propriam energiam minime.

Hae sunt Aristoteleae beatitudinis partes, quarum in utraque summarum animae facultatum, rationalium scilicet, perfectio apparet, ex eaque actio. Perfectio autem est conditio quaedam ex naturae fine. Natura igitur dat materiam, nempe dispositam ad honestatem animam, datque finem, ad quem data elementa provehantur. Extremus finis est sapientia, cui locus paratur prudentia, quae rursus non potest existere sine bono habitu, qui fit exercitatione, quae nihil valet, nisi rationalis anima natura est data: sed ea non potest comparere, ni autegressi sunt inferiores animae gradus. Ita longam lustramus viam ex infimae animae gradibus, donec ad prudentiam et sapientiam ascendamus: quae ejusdem naturae fines nominantur, e qua exorsi cramus. Quid totum hoc velit, cum ad Aristotelis cogitationes aestumandas maximi sit momenti intellegere, e Metaphysicis breviter enucleandum est, priusquam ad reliqua, quae Aristoteli conjecta sint, crimina ponderanda et partim rejicienda possimus transire.

epileptonis de Juae. Juten §. 17.

Plato Heracliteorum sententiae „ὥς ἀπάντων τῶν κισθητῶν καὶ βρόντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης“ totus addictus (Ar. Met. 982^a sq.) postquam Socratem de moralibus e communi hominum mente certas excitantem notiones animadvertit, cognitionem aliquam atque scientiam nihilo minus existere pro certo coepit habere. Cum autem propter Heracliteos non liceret notionem universalem, quippe quae integra semper sibi^{ab ipso} constans maneret, sensibilibium esse rerum, seorsum exstare docuit. Creavit enim Parmenidem secutus juxta et extra (quod ad locum aliquem referas cave) mundi vicissitudines et speciem aeternarum quarundam substantiarum regionem re et veritate existentem, creavit ideas i. e. universalis extra res, res docens *παρὰ ταῦτα καὶ κατὰ ταῦτα* appellari et esse propter suam societatem cum illis et similitudinem. Sine ideis igitur vere quicquam neque est neque scitur.

Cum autem ideae propter universalem naturam et sciantur et vere sint, in earum regno ea valebit lex: quo universalior notio significat idea, eo magis ea est et scitur. Summa igitur idea — hoc sequitur ex praemissis — universalissima esse debet, maxime scibilis, eximie existens; ea, omnis realitatis veritatisque fons et principium, est idea boni, omnia sua unitate complectens. Cui e contrario opposita est et in ideis et in mundo τὸ ἄπειρον, infinite varium ac disiectum, quod, ut idea boni τὸ ὄν αὐτὸ est, ita cogitatur tanquam μὴ ὄν et κακόν. Quatenus igitur aliqua notio habet unitatem (πέρας) i. e. significat multorum ad unitatem comprehensionem, eatenus et est et scitur. Haec enim

est intima Platonicae philosophiae vis ac natura, ut finem ac terminum, veram existentiam et scientiam ponat in *universali* notione individua ac species continente, variam singularitatem neque esse neque sciri contendat.

§ 18.

Haec Plato magnifice et cum ingenio; contra eum Aristoteles acute et subtiliter: doctrina de ideis est inanis tautologia²¹⁾, cum quod explicandum sit non explicetur sed duplicetur; ad rerum naturam cognoscendam inutilis²²⁾, cum de rerum procreatione nihil doceat; ac ne elaborata quidem ad distinctam perspicuitatem, nam quomodo cogites illam idearum cum rebus societatem, non dicitur; plena potius verborum inanum et translationum. Immo universalia neque sunt extra res, sed in rebus (998^a 7, 1040^b 26) neque vera rerum essentia²³⁾. Nam haec vere a rebus separata potest cogitari. (Z. 17). Idearum igitur auctores recte fecerunt, quod substantias et formas a rebus sejunxerunt, quod autem unum illud in multis pro forma habuerunt, id non recte²⁴⁾. Quod autem unum et bonum summo loco posuerunt, perverse est factum, cum aliquid, cujus vis in sola unitate constet, non existat. Nam quidvis unum est τὸ ἓν²⁵⁾.

Jam Aristotelis proprietas inprimis nititur in substantia aliter definienda, cujus notionem triplicem constituit. Primum enim nominatur substantia ex rebus quas videmus quaecunque est singulare aliquid, quod

²¹⁾ Met. A 9; 990^b 2 sq. Z, 16. 1040^b 32.

²²⁾ Z, 8; 1633^b 28.

²³⁾ οὐσία· οὔτε τὸ καθόλου οὐσία οὔτε τὸ γένος 1042a 21.

²⁴⁾ 1040^b 29.

²⁵⁾ 1054a 7.

Ar. τόδε τι appellat. Exempla dantur (H, 1) plantae, animalia, eorum partes, omnino quidquid aut ex simplicibus corporibus compositum est, ut σάρξ, aut ex rudibus politum, ut statua. In omnium autem simplicium²⁶⁾ conjunctione quaeritur, quid sit, quod simplicia jungat. Partes ipsae sunt substrata materia²⁷⁾, quae cum res ipsa non possit sine ea fieri, eo nomine substantiae nomen quodammodo sibi arrogat. Sed magis erit substantia illa caussa, qua substratum hoc aut ad unum consociatur aut magis excolitur; nam in substrato ipso non potest esse caussa sui mutandi²⁸⁾. Caussa autem illa, unde v. c. illi lapides lateresque haec domus fiant²⁹⁾, vocatur μορφή, εἶδος, φύσις, τὸ τί ἦν εἶναι; — in definitione id est, quod specifica differentia exprimitur, nam universalis in ea notio materiae par est, in quam immergitur forma illa³⁰⁾. In domo igitur lapides lateresque et definitionis dant universalem notionem et rei materiam, cum in differentia specifica, ut domus sit compositio ad hominum rerumque praesidium apta, domus forma posita sit ac vera substantia. Haec autem forma ac substantia est finis totius aedificationis; in ea, quod propositum erat, expletum est, et ex ea jam aedificabatur. Itaque forma ac finis sunt eadem res.

Idem dicendum est de omnibus quaecunque fiunt. Ubicunque enim aliquid fit, praesto est materia, quae nondum est, sed potest fieri, quod postea fit; id ipsum autem, quod fit ea, totius processus finis et effectae rei

²⁶⁾ Met. 1041a 959. ²⁷⁾ 1013b 21. ²⁸⁾ 1045b 5. 1071b 30.

²⁹⁾ quae igitur efficit, ut illa materia hoc certum ac finitum fiat 1041a 27.

³⁰⁾ ἡ τελευταία διαφορὰ ἡ οὐσία τοῦ πράγματος ἔσται Met. 1037b 20 sq. 1038b 10.

forma est. Unde apparet, novum quod nascitur non ex nihilo nasci, sed omnem ortum esse provectionem ex potentia ad actum. Nam id, quod hoc fieri potest, fit hoc. Materia propterea etiam est δύναμις, et forma ἐνέργεια, sive ἐντελέχεια. *In forma autem ac fine vera est essentia natae rei*, quippe quae sit τὸ τί ἦν εἶναι i. e. esse quod erat i. e. illa forma, quae totius nunc processus finis et actus ante jam exstitit et materiam ad se in ea exprimendam determinavit. Vera igitur substantia est res, in qua apparet materia jam ad formam perducta (ἡ ἐκ τούτων).

„At Ar. quattuor discrevit in nascendo causas et materiam et formam et finem et causam efficientem.“ At vidimus formam et finem eandem esse rem, quam a causa efficiente non diversam esse, non est difficile ad intellegendum. Nam si notio receptaculi ad homines resque servandas utilis vera est domus forma, materiae ad eam adhibitae actus, eandem architecti operarumque munera dirigere liquet: qua re eadem, finem ac formam ante rem existere, rursus collustratur. Εἰσὶν ἄρα δύο αἰτίαι αὗται τὸ οὗ ἐνεκα καὶ τὸ ἐξ ἀνάγκης (de part. an. I, 1).

Sed materiae formaeque ratio etiam plenius explicanda est. Materia potest multa fieri, itaque est incerti infinitique aliquid ³¹⁾, ut plane ex Aristotelis sensu Simplicius ajat (fol. 23^b): ea „τοῖς εἰδεσιν ὁρίζεται.“ Nam quidquid est singulare aliquid, jam formae particeps, est, si materiam spectas, „ἐκείνινον“, i. e. substratum illud aliqua jam ratione definitum: in quo actu est, quod fieri potuit tantum materia.

Quare omnis nascendi pereundique processus con-

³¹⁾ Met. 4: τὸ δυνάμει ὄν καὶ μὴ ἐντελεχεία ἀόριστόν ἐστιν.

ficitur transitu ex potentia ad actum et reditione ex actu ad potentiam, — quae vocatur *στέρεσις*; — sed gradus discernendi sunt, ut una eademque res ad inferiorem gradum relata actualement exprimat essentiam, ad superiorem potentialem. *Atque quo inferior gradus eo infinitior erit.* — Sic Aristoteles mundum non distraxit in duas partes, quarum altera veritatem altera speciem habeat, sic materiae, a qua omnis essentia a Platone abjudicata erat, locum et dignitatem restituit.

Jam necesse erat omnia in una materia fundari fundataque ad unum finem extrui. Itaque cum cetera simul sint et potentia et actu, simul et materia et forma — omnibus substravit unum aliquid, quod nihil esset nisi materia, perducenda per naturalium generationum seriem ad actum aliquem, qui item unus esset. Materia illa infinita³²⁾, quae nisi per similitudinem non potest cognosci, jam non est, ut Plato voluerat, τὸ μὴ ὄν, sed nondum ulla forma distincta illa quidem sed ad formam ut veniat praedisposita conditio est, sine qua forma non existat³³⁾; opposita est ei prima forma, quae simplex et actualis essentia ab omni materiae potentiaeque ambiguitate immunis, vicissitudini non jam obnoxia, merus actus cogitatur. Ut omnis forma, ita haec materiam ad se trahit ac movet ipsa non mota. Ita autem movet, ut appetibile aliquid aut cogitabile. Appetitur enim caeco materiae impetu, cum sit summum quod cupiatur aut cogitetur, ipse purus intellectus omniumque quae fiant finis. Difficultates quas haec cogitatio habeat per-

³²⁾ Met. VII, 3. 11. IX. 7. Phys. I, 7.

³³⁾ hypothetica quam vocant necessitas ad eam referenda est. Met. Δ, 5.

magnas omitto: cum quod voluimus assecutos nos esse putemus, ut totus mundus sive natura inter primam formam primamque materiam situs intellegatur³⁴⁾; sed quid dico situs, immo motus. Nam in puro demum actu desinit motus, quem effici docet Ar. *natura*, quae omnium mutabilium rerum substantia, ergo etiam caussa efficiens³⁵⁾ dicitur. Omnia autem tendunt ad primi motoris actum. Πάντα τοῦ θεοῦ ὁρᾶται, καὶ κείνου ἕνεκα πράττει ὅσα πράττει κατὰ φύσιν (de an. II, 4). Et gradatim quidem progreditur materia ad formam sive finem, qui, cum omnes motus dirigat, ante motum cogitandus est. Graduum autem series diversae constituuntur, prima³⁶⁾ per quattuor elementorum regionem aetheremque usque ad stellarum fixarum orbem, qui mundum circumcirca cingens primo motori vicinus movetur quidem sed perfectissimo motu ac maxime continuo, orbitali. Nam haec est lex in naturae gradibus, ut quo propiorem aliquid primo motori habeat sedem, eo perfectius sit et in se sufficientius; summa autem jucunditas est in puro actu.

Terra est magno hiatu a superioribus gradibus separata; itaque apud nos mutatio regnat ac vicissitudo, generatio atque corruptio. Nihilominus etiam hic quantum maxime divinum appetitur et aeternum; cum nulli hic rei eidem semper atque uni manere liceat, durat quidem in generatione, quamvis non quae ipsa est res, at qualis³⁷⁾. Et cernitur hic altera graduum series prorsus continua³⁸⁾ exordiens a rebus inanimis et per

³⁴⁾ de gen. et corr. II, 10. 336 b 26. de part. an. IV, 10 687 a 15.

³⁵⁾ 1043 b 22. Met. Z, 17.

³⁶⁾ de coelo IV, 3.

³⁷⁾ de an. II, 4. 2 415, 26 sq.

³⁸⁾ hist. an. VIII. 1. V, 1. de part. an. IV, 5. 11, 10.

plantas animaliaque usque ad hominem progrediens. Superior gradus inferiorem semper requirit tanquam conditionem, sed cum res jam nata est, ea denuo a primo statu per gradus perfectioni magis magisque appropinquat, ut initium a fine, ad quem natura aspirat, prorsus diversum sit³⁹⁾. Atqui cujusque rei vivae forma, quae actus est materiae et finis ea instrumento utens, anima vocatur, quae, si ad perfectionem modo indicatam spectas, πρώτη est ἐντελέχεια, qua perfectior existit illa altera. Jam vero intellegitur, formam atque ita essentialiam cujusque rei in eo esse, quod in graduum serie *proprium* accedat. Nam tantum habet res essentialis, quantum formae finientis. Cum autem gradus modo antecedens ad hunc eam habeat rationem, quam potentia ad actum, materia ad formam: veram hujus rei vim esse in proprio necesse est.

Si igitur dein proprium illud ad suam perfectionem excultum erit, summum naturae finem res in suo quidem statu adeptam erit, in quo, cum in materiae societate vicissitudo omniaque mala nitantur, apparebit et stabilitas et beatitudo quam maxima; illeque status, cum omnium motuum finis sit, erit maxime exoptandus. Jam vero omnia in terra sunt hominis causa, quippe qui in ceterorum fundamento⁴⁰⁾ iisque instrumentis utens suam constituat propriam vitam, rationalem; quam si satis excoluerit, Deo erit quam proximus, a materiae potentia quam longissime remotus. Cumque summum atque optimum sit νόησις νοήσεως, in homine ad dominandum destinatus est intellectus cetera ad parendum.

³⁹⁾ Phys. II, 8. 199, 15.

⁴⁰⁾ αἰ ἐν τῷ ἐφεξῆς ὑπάρχει δυνάμει τὸ πρότερον de an. 414 b 1959. 415, 3. 434 b 10.

Vidimus cum primum anima appareret in aliquo corpore, hanc conditionem longe distare ab extremo fine: ejus potius meram esse potentiam. Omnis autem potentiae vis in eo est, ut ad duo contraria possit excoli. Ita etiam humana πρώτη ἐντελέχεια extremi finis potentia est, quae ad illum potest et pervenire et non. Sed haec inter duas vias fluctuatio tollitur, cum saepe repetitis eisdem actionibus certus quidam habitus exstat, ubi non fit, ut contraria possis facere. Sed ipse habitus quamvis non ad contraria dispositus tamen quies est, et quaeritur ἐνέργεια, cui quies est opposita ut δύναντις⁴¹⁾. Nam etiam finis mundi intellectus est *agens*: in agendo enim omne, quod est, suam habet vim; nihil quiescit quin impediatur agere. Sed impedita non funguntur suo munere. Actus autem perfectissimus et hominis maxime proprius est in cogitatione, in qua homo ab omnis materiae contagione liberatus planeque in se defixus externis rebus minime indiget sibi que solus sufficit. — Haec maxime absoluta ab alienis vita Deo simillima est, sed homini in hac imperfecta materiaeque nimis addicta regione raro contingit. Plerumque enim plerique contenti esse debent inferiore beatitudine, in qua ut agatur externa quaedam requiruntur, et quibus et erga quae voluntatis energia in lucem proferatur. Praeterea nimis cognata est cum corpore ejusque affectibus. Sed nescio quo pacto homo a natura ita instructus est, ut affectibus moveatur; itaque in iis bene ac constanter coercendis et ad naturae finem dirigendis si non ita absolutus tamen plerisque communis ejus situs erit finis, quem tunc adipiscetur, cum cupiditates e corpore nascentes tandem in honestatis laetitiam verterit. Tunc

⁴¹⁾ de duplici ejus notione vide de an. II, 5. 4.

homo ea est imbutus forma, qua potest; pervenit ad finem quem voluit natura; et ipse finis eum eo produxit. Εὐπραξία enim, qua majus homini per ejus in mundo conditionem non liceat appetere, cum Dei beatitudini sit proxima, ipsa omnibus actionibus scopum proponit. Nam quoniam est, ut breviter dicam, continua pulchri, quod intellectus videt arripitque voluntas, in affectibus actionibusque effectio, pulchritudo, ejus vis, ubique regnat. Itaque qui ipsum pulchrum suae vitae praefixit ita, ut sequatur semper, ὁ σπουδαῖος, ad humanae naturae finem enixus est, in quo, quid vere bonum sit, apparet. Is est proprie dicendus homo, τὸ κατ' ἀλήθειαν bonum quaerens, omnibus omnium rerum κανὼν καὶ μέτρον⁴²). Itaque cum quidquid bonum videtur idem homini sit jucundum, bonus ea, quam natura vult, vera igitur voluptate perfunditur, nam „τὸ καλὸν ἀληθῶς ἡδύ“ (Nic. X. 9), cujus plerique οὐδ' ἐννοίας ἔχουσιν. In republica igitur virtute vera praediti homines supra omnes quamvis bonas leges ipsi sibi sunt leges (1284, 14). Nam apparet τὸ φύσει et corporale et animale in homine optime disposito (1254a fin). Nam ἡ φύσις τέλος ἐστίν (1252b fin), οἷον γὰρ ἕκαστόν ἐστι τῆς γενέσεως τελεσθείσης, ταύτην φαμέν τὴν φύσιν εἶναι ἐκάστου.

§ 19.

Sic igitur duplex hominis, munus et superius et inferius, et commune et paucorum proprium optime artissimeque cohaeret cum toto systemate: unde quae ante protulerimus etiam aliquam lucem accepisse spero. Homo enim quia est in tellure, regione mundi secundum

⁴²) Nic. 1113, 22; 1166, 12; 1176b 24.

intellectus participationem exstructi imperfectissima, perfectissimum animal, quo diviniora multa sunt ex. c. stellae fixae, brevi quidem floret vita; at propter rationem ei insitam tam longe potest ex materia avolare, appropinquare primo motori, ut quamvis breve tempus pura cogitatione a corporis externarumque rerum potentia absolvatur. Plerunque quidem, quoniam ratio cum materia coaluit, expositus est homo illius vitiis, ut etiam externis saepissime implicetur. Atque adeo a vera in se sufficienti beatitudine est remotus, ut magnis calamitatibus vitae ejus luci caligo offundatur.

Facere ergo potest nihil, nisi ut omnibus, quae continuam rationalem vitam impediunt vel polluant, animum quidem purget et liberet; ejus est viles libidines extinguere, omnes affectus ratione et pulchro temperare, gignere ipsius honestatis laetitiam. Permite divis cetera.

§ 20.

Sed cum viderimus Ar. moralem disciplinam cum Metaphysicis bene conspirare, num quod statuimus ejus s. b. esse notis supra allatis respondeat, videamus.

Dixit primum debere proprie humanum esse; — quem exemplo proposuit hominem, nihil est nisi homo ex propriae naturae fine perfectus. Quod altero loco postulavit, ut stabile esset et per vitam plenam duraret, huic non est satisfactum ab omnibus partibus, cum beatitudo quam descripsit telis fortunae objecta maneat. Sed est, ut vidimus, quam licuit stabilissima, nam ut pulchre agat homo, summum manet; quod cum externis necopinato impediri possit, non absolute est stabile; at longo opus est temporis spatium, donec impediatur, cum

bonus excelso animo omnia, nisi nimis sint gravia, perpetiatur. Ac profecto quidquid accidit mali, ut perferat neve habeat pro malo, non est hominis, sed Stoicae, non dico fortitudinis, sed declamationis. Perfectionem autem hominis confici in hac vita, cum hujus vitae sit, manifestum est, item, quo nomine beatitudo extra quod nullum detur bonum sit, summum; nam est summus naturae finis. Atque etiam desideriis hominis sufficit quam maxime, cum, quaecunque bono homini videntur bona, in ejus actione inclusa sint. Neque minus est maxime optabilis, nam est „ἡ κατ' ἀρετὴν αἰρετωτάτη ἐνέργεια.“

„At est computatum s. b.“ Non prorsus credo. Voluptas enim actioni inhaerescit et extrema bona ea-tenus requiruntur, quatenus ad honeste agendum sint opus. „At requiruntur!“ At non aliter quam naturales ad omnem honestatem animi opportunitates; requiritur enim, ut homo sis, ut bene educeris; — alioquin non fies perfectus homo. Requisita autem nunquam erunt penes hominem; ac si omnia apud eum esse contendas, ei absolutam, id quod non licet, naturam tribuis. — Itaque sibi quidem A. quam cupere possumus constantissimus.

§ 21.

Quid vero? Nihilne ei exprobrandum?

Kantius quamvis Aristotelem adeo non noverit, ut etiam in nota illa, quae omnia in ethicis posita continere vult principia, tabula eum non reciperet⁴³⁾, tamen cum id quod de beatitudine generaliter protulit ad omnes

⁴³⁾ Si vero quaeris ubi in ea optime Aristotelem colloces, iis potissimum suadeo ut adnumereres, quos Kantius censet internam perfectionem pro principio habuisse; nam Aristotelis beatus est „τελειος ἄνθρωπος.“

philosophos censuerit pertinere, num Aristotelem tangat, videndum est.

Ait igitur K.: omnia omnium philosophorum principia vocant ad sui amorem. Qua ratione Ar. hoc faciat, de hac re vide § 14 s. f. Nam quod fere egoismi nomine infamare solemus, hoc in Aristotelem non cadit. Ceterum quamvis detracta privata utilitate honeste agas, tamen manes individuum, quod ex sua jucunditate semper agit et etiamsi se universitati projiciat, eo laetatur; — aut si non, eo cogitur: id quod non est agere.

Cum vero omnes actiones ex hominis ac non alienae naturae legibus profluant, mira est Kantii doctrina, qua pura et absoluta praescripta ad hominis naturam adhiberi tantum atque applicari docetur. In praefatione enim libri jam supra (§ 8) citati ait alicubi: *Alle Moralphilosophie beruht gänzlich auf ihrem reinen Theil und auf den Menschen angewandt, entlehnt sie nicht das Mindeste von der Kenntniss desselben!* Quid? si natura hominis maneret lubrica, ut imposita officia semper delaberentur? Et verecundiam, quam solam ex sensibilibitate admittit, quamvis ipse speciosis argumentis id conetur refutare, nihilominus natura ad honestatem antea constitutam esse necesse est cogitari, respondentem, ut lubricam comparandi viam ingrediar, Aristotelico „στέργοντι τὸ καλόν“, quod praecepta τοῦ νοῦ libenter accipit. Nam quibus K. illud libenter impugnat, ea risum movent. (§ 14 s. f.)

Aristotelica ratione autem fit, ut homo non distrahatur in duas partes, quarum altera alteram *semper* stimulat quod non velit exequi; utra autem doctrina verum proferat, ipsius est, quam K. rejecit, Aristoteles semper respexit, phychologiae disceptare.

„At quaecunque jucunditatem aliquam admittunt principia incerta sunt.“ De Aristotele ne hoc quidem dicam, cum e naturali fine omnia finiverit. Ad ejus voluptatem non potest nisi una ac singulari via perveniri, pulchro semper efficiendo, parendo rationis legi, humanarum rerum contemtionem. Quid igitur arbitrio permittitur?

Neque vult Aristotelis honestas extra se quicquam conquirere; nam est in actionibus ἀφ' ὧν μηδὲν ἐπιζητεῖται. Et quid desideret, cum ipsum summum sit illud καλόν, propter quod agitur?

Nihil externi bonum ad se trahit, sed est sibi ipsi lex; ut ne ἑτερονομίας quidem reprehensio Aristotelem tangat.

„At omnis beatitudo in experientia fundatur!“ Aristotelis contra est a priori definita, cum naturae finem viderimus priorem esse quam ipsum hominem.

Num autem omne voluptatis principium hominem bestiis parem reddat neque statuatur communes omnium leges, Aristotelico principio vocatur in summam dubitationem; nam postulat voluptatem proprie humanam et ea cum sit „σπουδαίου“, omnium „κακόνος“, omnibus acquirenda est.

„At suadet beatitudinis principium magis quam imperat;“ — quod quam Aristoteli non possit objici, cum ut spero non opus sit dici, sileo. Aristotelis beatitudinem non assequetur nisi qui diu consueverit recte facere; honestatem enim homo non amat nisi post diuturna difficiliaque in sua utilitate humanisque bonis contemnendis studia.

Kantiana igitur crimina pereunt omnia. — Schleiermacherus Nostro objicit, quod s. b. e duabus non cohaerentibus partibus cum licentia atque arbitrio congluti-

naverit⁴⁴⁾, quod de virtute voluptateque serio dicere eum potuisse ne credideris quidem, cum apparuerit nobis dilucidissime, tam necessariam esse voluptatem ad recte faciendum, ut nemo sine ea possit cogitari bonus. Nusquam vidimus in his quicquam fortuiti. Aliter se habent externa bona, quae jam supra indicavimus neque satis finita esse et unitatem s. b. dirimere et fortunae permitti; — quae omnia sunt magna ethicorum vitia. Concedimus ut honeste agas etiam externis bonis esse consulendum; et ab hac parte quatenus ea petenda sint, cum pro instrumentis habeantur, satis esse circumscriptum.

Nam vide num vituperes, quod liberali homini imponitur, ut suis rebus provideat, ὅπως ἔχῃ δίδοναι. Nae optimus et summopere laudandus quem invenit Ar. in opibus parandis scopus! Et cum non in magnitudine pretioque doni liberalis hominis dignitatem posuerit, hoc nil invenies, quod exprobres ei; — eatenus omnia finita et cum honesta actione arte conjuncta neque fortunae commissa. Perbene etiam dicitur nihil hominis esse nisi ex data ad vivendum materia vitam componere quam pulcherrimam. Sed errat Aristoteles, atque vidimus jam partim, quare eo pellectus esset (§ 15 fin.), quod honestam effectiorem dicit impediri magnis calamitatibus. Quid? Secundis an adversis rebus utaris quidquamne interest ad actionem honestam? Nonne ipse etiam ex summis calamitatibus confitetur boni excelsum animum perlucere?

⁴⁴⁾ Quod ut crederet fortasse adduxerunt loci tales, qualis Pol. 1339 b 18: Διαγωγῇ tribuitur τὸ καλὸν καὶ ἡ ἡδονή. τὸ γὰρ εὐδαιμονεῖν ἐξ ἀμφοτέρων τούτων ἐστίν, — aut Ciceronis relatio (de fin. II, 19): „Aristoteles virtutis usum cum vitae perfectae prosperitate conjunxit.“

Nunquam autem talia esset fatus, si nihil in actione pretio digni putasset, nisi rectum consilium, si solvisset cogitationem ab iis, quae actionibus honestis procreantur atque praebent se oculis splendida. Si simul respicitur, ut homo laeto animo suum pulchrum atque amplum opus admiretur, — id quod ad verum actionis pretium ponderandum nihil pertinet, — externis potes opinari honestatem impediri atque pollui. Reprehendum igitur est, quod Ar. non tantum honesti in agendo animi habuit rationem, sed etiam externi splendoris, quo etsi gaudet homo, tamen in ethicis non debet recurri.

Idem autem dicendum de externis bonis decori requisitis. Si talia conceduntur, moralis disciplina excedit humanarum virium modum, traditque se fortunae. Sed unde id proficisceretur vidimus § 15 fin. Veteres enim aut in Stoicorum ineptias abripiebantur, ut dolorem, qui semper manebit mali aliquid, in malis non haberent, ut in omnibus tormentis conservarent beatam vitam sapienti (Cic. de fin. III, 112), aut morali judicationi intrudebant quae ei aliena sunt, — qui in ethicis semper s. b. et beatitudinem quaerebant. Munus vero eorum in eo potius versatur, ut quibus notis actio, quam vocemus honestam, cognoscenda sit, accurate describatur, descriptae honestatis in animo fundamenta indagentur et causae, — sunt autem in humano animo neque usquam alibi inveniendae, — ut simul liqueat, qua via ac ratione homo adhuc malus ad honestatem excolatur.

Cui disciplinae Ar. multa praebet, quibus utaris optime. Nam si naturalem finem hominis, ad quem semper redit, ut ex metaphysicis sumtum omittimus: etenim ille tamdiu solum stabit in ethicis, quam metaphysica fundamenta non corrumpunt, sed sine eis quo-

que quid honestum sit intellegitur: si hunc igitur omit-
timus, Aristoteles verae honestatis imaginem expressit
tam claram, tamque puram, ut nihil desideres. Exstin-
cta enim est in ea vilis utilitatis infimaeque voluptatis
cupiditas; concupiscitur potius illud pulchrum, quod per-
spicit intellectus; nihil facit homo sua caussa, sed illius
pulchri, quod est per se laudabile atque optabile, ad
externam speciem mediocritas quaedam bene temperata
et inter plura vitia sita. Movetur homo appetitu, sed
ille ipse natura jam intellectus ad pulchritudinem im-
pulsioni aliquatenus est commodus ac respondet, ita ut
si diligenti usu etiam artius ei annectitur, oriatur ille
recti habitus cum prudentia consensus omnibus numeris
concors, ut homo uno semper eodemque impetu et cum
consilio totus ad pulchritudinem efficiendam rapiatur.
Atque ut honesti hominis imago, quam in ethicis desi-
deramus, etiam clarior pleniorque fieret, qua ratione ille
et ad gravissimos hominum affectus et in agendi occa-
sionibus latissime pertinentibus se gereret, quibus di-
staret a vitioso pulcherrime descripsit. Relicta est ac-
curata materiae agendo destinatae dico affectuum actio-
numque distributio; nunc virtutes, quas ex eorum varie-
tate extruxit, ex vitae usu magis arreptae quam ex rei
fonte deductae sunt. Sed hoc non beatudinem ipsam pungit.

Dicturus igitur eram summi boni notionem ad ethi-
cam vitae dispositionem non esse idoneam et, quod id
assumpsisset, quidquid in externis bonis et in actionum
laetitia incerti esset ac non definiti, huc referendum
esse. Maximopere autem laudandum, quod morales le-
ges ex solis animae legibus explicaverit non extrinse-
cus petierit. Sunt enim ex ipsius hominis intellectu
promptae, neque sensus eis prorsus renititur; sed aliquid

etiam is respondet, ut ad plenam concordiam nihil nisi usu atque educatione opus sit. Sic in honestis actionibus homo se praebet nullum alium quam *perfectum hominem*; quod praeclarum est.

Maximis vero vitiis laborat, quam Aristoteles summam censuit beatitudo; quod ut demonstremus hoc loco in ethicis manendum non ad metaphysica fundamenta descendendum.

Ac primum quidem ista ratione duplex homini proponitur finis, quo facto quid singulis temporibus fiat admodum est incertum. Nam cum Aristoteles ipse fateatur, illam sui contemplationem perpetuam ne cogitari quidem posse, quando aut quamdiu debeat homo secum meditari, exstat quaestio.

Crimen praesertim, quod in inferiorem honestatem conjicitur, ut superior commendetur, mirum est. Illi instrumentis esse opus, ut officium praestet, et indigere, erga quos talem se praebeat; quasi homo si aliis hominibus provideat, ut aliena re suam sinceritatem contaminet. Atqui naturali quodam impetu ad agendum communicandumque cum ceteris sollicitamur, totaque hominum societas ubique requirit nostras vires. Deinde quo abierunt illa (§ 4 med.): honesto omnia aliorum caussa profunda in eoque esse ingentem felicitatem, cum in nova hac beatitudine homo proponatur quantum potest secum manens, secum cogitans, sua praestantia fruens. Atqui antea virtus, nisi foris prodiret, rejecta erat. — Immo ne cum cognovisti quidem aliquid novi, debes tecum manere, sed semper curandum, ut ceteri quantumcunque possunt tuae scientiae participent. Alioquin restat ille sui amor omni honestati contrarius, quem ipse Ar. antea extincturus erat. Cum autem homo negligit ceterorum

curam, quidquid agat, peccare eum, identidem affirmandum est.

Quod autem Aristoteles ejusmodi dicta protulit ejus rei caussae ex metaphysicis placitis cognoscuntur.

„Ergo vides,“ clamat Herbartius statim, „iis, quae extra ethicam commentationem inventa sunt, in ipsam ethicam translatis omnia misceri ac turbari. Itaque dissolve tandem moralem doctrinam ab iis, quae in Metaphysica statuenda sunt.“

Nunquam hercle! nisi forte mentem ipsam dirimi jubebis. Nam una mente quidquid fit in mundo in cohaerentiam quandam atque perpetuitatem redigam semper. Quamvis igitur moralem disciplinam separatim excolas, tamen ejus principia, ni cum metaphysica ratione conspirant, suspiciosus oculis credo intuebere. Cur vero vel psychologiam obstruas, ne in ethicam redundet, nequaquam intellego, cum, si omnis scientiae est caussas indagare, ubi de honestate judiciorum caussas quaesiturus sis, nisi in hominis ipsa anima, me quidem nescire fateor.

Id autem quod desidero cum Aristoteles conatus quidem esset facere, quanquam inchoata non plane persecutus est, summa dignus est laude. Atque in iis quae ille docuit nixus si, quae vituperavimus vitaveris atque emendaveris adjiciasque plenior de libertate aut necessitate humanarum actionum disquisitionem, quam ille ad desiderandam perspicuitatem non elaboravit, veriorum compones omnibusque ex partibus absolutiorem ethicam, quam autea vidimus. —